

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

VIRGINIJA VESKIAN

Magistrantūros neakivaizdinių studijų

Civilinės teisės programos studentė

**TEISĖS Į PRIVALOMĄJĄ PALIKIMO DALĮ TEISINIO REGLAMENTAVIMO IR
PRAKTIKOS PROBLEMINIAI ASPEKTAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė -
doc. dr. Julija Kiršienė

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3 psl.
1. TESTATORIAUS LAISVĖS IR PRIVALOMOSIOS PALIKIMO DALIES INSTITUTŲ SANTYKIS LIETUVOS ISTORIJOJE	5 psl.
1.1 Ikistatutinio laikotarpio Lietuvos paveldėjimo teisės reglamentavimas	5 psl.
1.2 Lietuvos Statutai ir jų paveldėjimo teisės nuostatos	7 psl.
1.3 XX a. pradžios privatinės teisės normos	8 psl.
2. PAVELDĖJIMO TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ RIBOJIMAS SIEKIANT UŽTIKRINTI ASMENŲ, KURIEMS REIKALINGAS IŠLAIKYMAS, TEISES	12 psl.
2.1 Šeimos narių teisių apsaugos garantas - šeimos paveldėjimo principas	13 psl.
2.2 Testatoriaus laisvės ir įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, apsaugos principų santykis	14 psl.
3. ASMENŲ, KURIEMS REIKALINGAS IŠLAIKYMAS, TEISIŲ APSAUGOS SISTEMA	18 psl.
3.1 Teisės į privalomąją palikimo dalį sampratos ir paskirties analizė	18 psl.
3.2 Civilinio kodekso nustatytas ir teismų praktikos sukonkretintas asmenų, reikalingų išlaikymo, ratas	20 psl.
3.3 Privalomosios palikimo dalies apskaičiavimo klausimai ir skyrimo problemos	37 psl.
4. UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS, REGLAMENTUOJANT PRIVALOMĄJĄ PALIKIMO DALĮ	46 psl.
IŠVADOS	51 psl.
LITERATŪROS SĄRAŠAS	53 psl.
SANTRAUKA	58 psl.
SUMMARY	59 psl.

IVADAS

Privalomoji palikimo dalis - paveldėjimo pagal testamentą institutas, užtikrinantis įpėdinių teisių apsaugą. Lietuvoje buvo įtvirtintas palyginti su kitais paveldėjimo teisės institutais neseniai – tik XX a. pradžioje, todėl Lietuvos teisinėje literatūroje ši tema nėra pakankamai analizuota. S.Biekšienė (1968)¹ bene viena pirmųjų nagrinėjo paveldėjimo teisinius santykius pagal 1964 m. galiojusį Civilinį kodeksą (toliau - CK), mūsų nagrinėjamą temą istoriniu aspektu apžvelgė S.Vansevičius (1998)², (2001)³, A.Vileita (2003)⁴ pateikė 2001 m. liepos 1 d. priimto CK penktos knygos, reglamentuojančios paveldėjimo teisinius santykius komentarą, V.Gaivenis bei A.Valiulis (1998)⁵ nagrinėjo atskirus turto paveldėjimo klausimus. Tačiau susipažinus su moksliniais Lietuvos autorių darbais, vienaip ar kitaip palietusiais ir nagrinėjusiais mūsų analizuojamą temą, matome, juose gvildenami atskiri paveldėjimo pagal testamentą klausimai: testamentų sąvoka, turinys, rūšys ir kiti, bet dar nebuvo visapusiškai ir analitiškai pažvelgta į privalomosios palikimo dalies, kaip testamentinio paveldėjimo instituto esmę, problematiką, raidą, ypatumus, manome, kad būtent tai suponuoja būtinybę nagrinėti šią temą nuodugniai, atkreipiant dėmesį į privalomosios palikimo dalies teisinio reglamentavimo ir praktikos probleminius aspektus.

Neseniai atsiradęs, bet ribojantis net Romos paveldėjimo teisėje įtvirtintą testatoriaus laisvės principą, privalomosios palikimo dalies institutas turi nemažai teisinio reglamentavimo spragų: kas konkrečiai sprendžia dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo – notaras ar teismas, į kokius kriterijus atsižvelgus nustatomas privalomosios palikimo dalies dydis, ar asmuo, iš kurio testatorius atėmė paveldėjimo teisę gali gauti palikimo dalį, remdamasis privalomąja palikimo dalimi, kokia įvaikių ir sugyventinių teisinė padėtis? Šie aktualūs klausimai Lietuvos teisinėje literatūroje mažai analizuoti, tačiau praktikoje dažnai pasitaiko.

Teorijoje ir mokslininkų darbuose konkrečiai neaptarti klausimai praktikoje yra įvairiai traktuojami. Lietuvoje dar tik kuriama vieninga Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Notarų rūmų praktika, sprendžiant bylas dėl privalomosios palikimo dalies, tai sudaro prielaidas teismams priimti nevienodus sprendimus, sprendžiant analogiškus klausimus ir pažeisti asmenų teises.

Aptarę darbo problematiką ir aktualumą magistro baigiamojo darbo objektu pasirinkame paveldėjimą pagal testamentą, o darbo dalyku – teisės į privalomąją palikimo dalį,

¹ Biekšienė S. Paveldėjimo teisė. Vilnius: Mintis, 1968.

² S.Vansevičius. Paveldėjimo teisė pagal Lietuvoje galiojusius (1919 – 1940 m.) Rusijos imperijos civilinius įstatymus // Teisė. 1998, Nr.32, P.134 – 151.

³ S.Vansevičius. Paveldėjimo teisė autonominiame Klaipėdos krašte pagal galiojusį Vokietijos civilinį kodeksą // Teisė. 2001, Nr.40, P. 116 – 125.

⁴ A.Vileita. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo tiesė (2) // Justitia, 2003 m. Nr. 3-4 (45-46), P. 29.

⁵ Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Vilnius: Justitia, 1998.

kaip paveldėjimo pagal testamentą instituto, Lietuvos, užsienio šalių įstatymuose įtvirtinto teisinio reglamentavimo ir praktikos probleminius aspektus.

Nustatę darbo objektą ir dalyką, išnagrinėję darbo problemas, išsikėlėme tikslą - visapusiškai išnagrinėti paveldėjimo pagal testamentą institutą - teisę į privalomąją palikimo dalį, nustatyti įstatymo paliktas šio instituto reglamentavimo spragas, išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiojo ir žemesnės instancijos teismų nutartis, priimtas šiuo klausimu, ir nurodyti teisinius teisės į privalomąją palikimo dalį reglamentavimo ir praktikos probleminius aspektus.

Siekiant tikslo įgyvendinimo keliami šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti paveldėjimo pagal testamentą vystymosi raidą, siekiant visapusiškai apžvelgti šį institutą Lietuvos teisės istorijos raidoje, atskleisti jo taikymo paskirtį;

2. Nustatyti Lietuvos Respublikos teisės aktuose esančias teisinio reglamentavimo spragas, išanalizuoti ir apibendrinti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą praktiką, asmenų, reikalingų išlaikymo, apsaugos srityje, nustatyti teorijos įgyvendinimo praktikoje problemas;

3. Palyginti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktuose įtvirtintus privalomosios palikimo dalies institutus, jų garantuojamą išlaikymo reikalingų asmenų teisių apsaugą.

Darbe naudojami tyrimo metodai parodo, kaip, kokiomis priemonėmis pasiekiamas užsibrėžtas tikslas, įgyvendinami uždaviniai. Kompleksiškai naudojami teoriniai – lyginamasis – istorinis, lyginamasis ir empirinis – teisinių dokumentų analizės metodas.

1. TESTATORIAUS LAISVĖS IR PRIVALOMOSIOS PALIKIMO DALIES INSTITUTŲ SANTYKIS LIETUVOS ISTORIJS RAIDOJE

Historiam nescire hoc est semper puerum esse⁶

(Markas Tulijus Ciceronas)

Markas Tulijus Ciceronas teigė, kad „istorijos nežinoti – visada būti vaiku“. Nežinodamas savo praeities žmogus negali siekti ateities, jis netobulėja, amžinai lieka vaiku. Kaip žmogus, nežinodamas savo praeities, negali siekti ateities, taip ir mes, neatskleidę paveldėjimo pagal testamentą ir teisės į privalomąją palikimo dalį instituto ištakų, negalime nagrinėti šių dienų normų, nustatančių privalomosios palikimo dalies skyrimo tvarką, taip pat atskleisti teisinio reglamentavimo ir praktikos probleminių aspektų. Istorinės raidos analizė padės visapusiškai atskleisti paveldėjimo teisės pagal testamentą vystymąsi nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iki šių laikų, sužinosime, kuriame teisės šaltinyje ir kada buvo pirmą kartą įtvirtinta teisė į privalomąją palikimo dalį, kam ši teisė buvo suteikta ir kokią palikimo dalį garantavo.

1.1 Ikistatutinio laikotarpio Lietuvos paveldėjimo teisės reglamentavimas

Lietuva negali pasidžiaugti rašytinių šaltinių iš pirmųjų savo valstybės gyvavimo šimtmečių gausa. Gedimino diplomatijos dokumentai: laiškai, sutartys - išsamiai tyrinėti, bet juose apie tuomet taikytą teisę sužinojome tik tiek, kad bus sprendžiama pagal paprotį⁷. Dėl to meto rašytinių šaltinių apie Lietuvos etnines žemes menkumo tik analizuodami kitus, artimesnius feodalizmo Lietuvoje prigimčiai šaltinius, tokius, kaip prūsiškuosius, galime rasti daug sąsajų ir sužinoti apie ano meto paveldėjimo teisinių santykių reglamentavimą. Prūsų (baltų genčių) teisės šaltiniai yra lietuvių paprotinės teisės dalis, todėl mums svarbu išanalizuoti 1249 m. Christburgo sutartį, tai yra taikos sutartį, pasirašytą Ordino ir prieš jį sukilusių bei nukariautų baltų genčių – prūsų teritorijų - Pamedės, Varmės, Natangos srities gyventojų, taip pat 1340 m. Pamedės teisyną.

1249 m. Christburgo sutarties nuostatos keitė senuosius prūsų paprotinius paveldėjimo santykius, įnešdami krikščionybės apraiškų. Prūsų šeimos turtas buvo sutelktas vyro rankose, todėl, atsiradus paveldėjimui, turtą perimdavo tik sūnūs. Sutartis prie teisėtų paveldėtojų priskyre ne tik sūnus, bet ir netekėjusias dukteris, motinas, anūkus, brolius, sūnėnus.

⁶ Vosylius J. Lotyniški posakiai ir sentencijos. Vilnius: Mokslas, 1981. P. 66.

⁷ R. Gelumauskienė. Paveldėjimo institutas baltų paprotinės teisės šaltiniuose (XII – XIV a.) // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11(89), P. 78.

Paveldėjimo teisės nuostatų Pamedės teisyne nedaug, manyta, kad paprotys visiems buvo aiškus ir teisyne sudarytojai nematė reikmės jį užrašyti. Pamedės teisyne randame tik kai kuriuos paveldėjimo teisę liečiančius klausimus. Jame teigiama, kai nelieka vyriškosios giminės įpėdinių, jei laisvas žmogus miršta be įpėdinių, ir palieka netekėjusias seseris, kurios negyvena su jo žmona, tai jos paima pusę turto ir žmonai palieka pusę, jos negali žmonos palikti tik su jos įneštu turto (įkraičiu).⁸ Taigi, žmonai po vyro mirties turėjo priklausyti ne tik „atsineštas“ turtas, bet ir pusė bendro turėto ir kartu gyvenant įgyto turto. Tačiau Pamedės teisyne atsisakyta dukras laikyti lygiateisėmis su sūnumis tėvo turto paveldėtojomis, tai yra, grįžta prie seno prūsų papročio - šeimos turtą sutelkti vyrų rankose. Kiti Pamedės teisyne nuostatai beveik nepakeitė Christburgo sutartyje sureguliuotų prūsų šeimos turtinių ir paveldėjimo santykių.

Taigi XIII – XIV a. žemės ir kitas turtas valstiečių ir bajorų vyriškų įpėdinių buvo paveldimas papročio teise. Paprotinė bajorų teisė pirmą kartą raštu buvo pripažinta 1387 m. Jogailos privilegija Lietuvos bajorams. Ja Lietuvos didysis kunigaikštis patvirtino katalikui bajorui nuosavybės teises į jų iš seno paveldimas tėviškes, leidęs jas paveldėti ir moterims⁹. Vėliau bajorų žemių ir turto paveldėjimo teisės buvo įtrauktos į 1529 m., 1566 m. bei 1588 m. Lietuvos Statutus.

Kitas svarbus ikistatutinio laikotarpio teisės šaltinis, reglamentavęs paveldėjimą pagal testamentą XV a. pabaigoje, iki Pirmojo Lietuvos Statuto priėmimo, buvo Lietuvos Metrikos. Jų analizė parodo, kad tinkamais ir teisėtais buvo pripažįstami testamentai, atitinkantys formaliuosius ir turinio reikalavimus. Be formalių reikalavimų (testatoriaus sveikas protas, testamento sudarymo savanoriškumas), lėmusių testamento teisėtumą, didelę reikšmę turėjo jo turinys. Testamentu paliekamo turto dydis taip pat galėjo nulemti šio dokumento galiojimą. Lietuvos Metrikos aktai liudija, kad teisėtais buvo pripažįstami testamentai, kuriuose užrašyta viena trečioji dalis tėvonijos. Vadinasi, surašydamas testamentą, testatorius negalėjo laisvai disponuoti visais savo tėvonijos dvarais, privalėjo laikytis bendrųjų teisinių normų, reguliavusių disponavimą nekilnojamu turto.¹⁰ Šaltinių analizė leidžia teigti, kad asmuo laisvai galėjo disponuoti ir testamentu savo nuožiūra užrašyti tik vieną trečdalį tėvonijos, kadangi dvi trečiosios dalys turėjo likti testatoriaus giminaičių nuosavybe. Lietuvos Metrikos nenurodo šių dviejų trečdalių privalomų palikti giminaičiams tikslinės paskirties, todėl, galime manyti, kad šia nuostata buvo siekiama išlaikyti turtą vienos giminės nuosavybėje. Šios normos vėliau buvo įtrauktos į Pirmąjį Lietuvos Statutą.

⁸ R. Gelumauskienė. Paveldėjimo institutas baltų paprotinės teisės šaltiniuose (XII – XIV a.) // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11(89), P. 81.

⁹ Skirius J., Šapoka G. Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos. Straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 273.

¹⁰ L. Anužytė. Lietuvos Metrika – šaltinis ikistatutinio laikotarpio testamentinio paveldėjimo reguliavimui tirti // Lituanistica. 1999, Nr. 3(39), P. 7.

Kaip matyti iš XIII – XV a. Lietuvos teisės šaltinių, reglamentavusių paveldėjimo teisę, analizės, ano meto teisinė sąmonė dar nebuvo taip toli pažengusi, kad rūpintųsi išlaikymo reikalingų testatoriaus įpėdinių interesais ir nustatytų privalomąją jiems tenkančio palikimo dalį. Testatoriaus laisvės principas buvo varžomas tik siekiant išlaikyti tėvonines žemes ir dvarus giminės nuosavybe.

1.2 Lietuvos Statutai ir jų paveldėjimo teisės nuostatos

Lietuvos Statutuose daug dėmesio skiriama paveldėjimo teisės reglamentavimui. Juose buvo nustatytas paveldėjimas pagal testamentą ir pagal įstatymą.

1529 m. Lietuvos Statuto IV - V skyriuose kalbama apie testamentinį paveldėjimą. Tai bene pats moderniausias skyrius visame Pirmajame Statute, kadangi jame jaučiama Romėnų teisės įtaka. Statutas reglamentuoja testamentą sudarymo sąlygas, vardija asmenis, neturinčius teisės sudaryti testamentą, aptaria įpėdinių nušalinimo nuo paveldėjimo pagal testamentą atvejus. Tačiau, Romėnų paveldėjimo teisėje plačiai žinomas testatoriaus laisvės principas, kuris suteikia testatoriui teisę savo nuožiūra palikti visą jam priklausantį turtą bet kuriam asmeniui, 1529 m. Statute suvaržomas. XV a. pagrindine feodalinės žemėvaldos forma buvo tėvonija.¹¹ Ji buvo pagrindine, nes Lietuvoje ir išstarnauti, ir pirktiniai dvarai po jų savininkų mirties tekdavo įpėdiniams - tapdavo tėvonijomis. Paveldėtieji dvarai nebuvo absoliuti savininko nuosavybė. Kol jis buvo gyvas, jis galėjo juos valdyti ir net užstatyti, bet parduoti ar testamentu užrašyti galėjo tik 1529 m. Lietuvos Statuto pirmojo skyriaus 17 straipsnyje (toliau – str.) nustatytą jų dalį, būtent ne daugiau kaip vieną trečdalį dvaro. Kiti du trečdaliai tėvonijos buvo karinės tarnybos atlikimo pagrindas. Feodalinė nuosavybė buvo surišta su karinės tarnybos atlikimu. Tuo paaiškinama ir tai, kad dvarus ir žemes paveldėdavo sūnūs, valstiečių dukterys turėjo tik įkraičio teisę. Jeigu sūnų nebuvo, tai valstiečių dukterys jų nepaveldėdavo ir turtas atitekdavo feodalui.¹² Kitaip buvo su bajorų dukromis. Jos turėjo teisę paveldėti tėvo palikimą. Buvo manoma, kad jos ištekės ir jų vyrai atliks karinę tarnybą.

Vadinasi, testatoriaus laisvės principas leido testamentu palikti kam nori tik trečdalį turto, o du trečdaliai turėjo būti paliekami vaikams, kad jie galėtų atlikti karinę tarnybą nuo valdomos žemės. Suvaržymai nebuvo taikomi paliekant testamentu kilnojamąjį ir pirktą turtą. Testamentas, kuriame buvo užrašytas visas pirktas, kilnojamasis turtas, buvo laikomas teisėtas ir tinkamas. Taigi, pagal Pirmąjį Lietuvos Statutą, paskirstant turtą paveldėtojams, peržengus leistiną laisvo disponavimo tėvonija ribą, testamentas galėjo būti pripažintas negaliojantis.

¹¹ Jablonskis K. Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XIV a. pabaigos iki XVI a. vidurio. Vilnius: Vaizdas, 1971. P. 41.

¹² Ten pat, P. 46.

Antrajame (1566 m.) ir Trečiajame (1588 m.) Lietuvos Statutuose testamentui skiriamas visas VII skyrius. Juose nustatoma, kad testamentą gali sudaryti tik „turintis gerą atmintį ir sveiką protą“ žmogus. Testamento sudarymas gan detalai reglamentuotas.

Pradedant Antruoju Lietuvos Statutu, t.y. nuo 1566 m., bajorams suteikta teisė laisvai disponuoti tėvonijomis, nenustatant privalomosios dviejų trečdalių dalies, net nepaliekant jų vaikams ir kitiems giminaičiams. Tačiau kelio tarnai, neprivilegijuoti miestiečiai ir paprasti žmonės turėjo ribotą testamentą sudarymo teisę,¹³ nes jų testatoriaus laisvės principas vis dar buvo varžomas dviejų trečdalių privalomų palikti vaikams, kad jie galėtų atlikti karinę tarnybą.

Išnagrinėjus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutų normas, reglamentavusias paveldėjimo teisę, matyti, kad nors Statutai ir perėmė daugelį Romėnų paveldėjimo teisės nuostatų ir principų, artimiausiems giminaičiams dar nebuvo garantuojama teisė į tam tikrą palikimo dalį, kuri apsaugotų jų turtinius interesus. Du trečdaliai palikimo skiriami vaikams turėjo ne socialinę funkciją, suteikiančią testatoriaus vaikams išlaikymą, o užtikrino karinės tarnybos atlikimą. Todėl šis testatoriaus laisvės principo suvaržymas nėra privalomosios palikimo dalies įtvirtinimas išlaikymo reikalingiems palikėjo įpėdiniais, siekiant užtikrinti jų turtinių interesų tenkinimą.

1.3 XX a. pradžios privatinės teisės normos

Lietuvos Statuto galiojimą nutraukė Lietuvos teritorijų dalyse politiškai viešpatavusių skirtingų užsienio pavergėjų įdiegti teisės šaltiniai. Tuo metu Lietuvoje galiojusi teisė pasižymėjo didele įvairove. Buvo nuspręsta neatsisakyti galiojusios teisės perimamumo ir tęstinumo, kurie buvo įtvirtinti atkuriamos Lietuvos Konstituciniuose aktuose. 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Taryba priimtuose Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose įtvirtino, jog tose teisinio reguliavimo srityse, kuriose nėra įvesti nauji Lietuvos valstybės įstatymai, laikinai paliekami galioję įstatymai, jeigu jie neprieštaruoja Laikinosios Konstitucijos įstatymams.¹⁴ Taigi, nuo 1918 m. paveldėjimo teisę Lietuvoje reguliavo keli teisės šaltiniai: Užnemunėje, priklausiusioje Lenkijos karalystės Suvalkų gubernijai, galiojo Napoleono Civilinis kodeksas, Klaipėdos krašte – Vokietijos civilinis teisinys,¹⁵ o didžiausioje Lietuvos dalyje galiojo Rusijos imperijos įstatymų sąvadas. Šie norminiai teisės aktai tapo vienais iš svarbiausių naujai kuriamų Lietuvos nacionalinės privatinės teisės šaltinių. Įvairių šalių teisės šaltiniai turėjo panašumų ir skirtumų reglamentuojant

¹³ Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai. Vilnius: Mintis, 1981. P. 72.

¹⁴ Maksimaitis M. Civiliniai įstatymai Lietuvos teritorijoje pirmojoje XX amžiaus pusėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001. P. 2.

¹⁵ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija. Vilnius: Justitia, 2002. P. 383.

paveldėjimo teisinius santykius. Norėtume juos aptarti, atkreipdami dėmesį į privalomosios palikimo dalies reglamentavimą.

Plačiausiai nepriklausomoje Lietuvoje (Aukštaitijoje ir Žemaitijoje) buvo receptuoti bendrieji buvusios Rusijos imperijos privatei teisei skirti įstatymai. Pagrindinis civilinės teisės šaltinis čia nuo to laiko, kai buvo panaikintas Lietuvos Statuto galiojimas, tapo Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalis, pavadinta Civiliniais įstatymais.

Rusijos imperijos civilinių įstatymų 1010 str. testamentą laikė teisėtu mirusiojo „valios apreiškimu dėl jo turto, jo mirties ištikčiai“. Apibūdinant testamentinį paveldėjimą pagal Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalį, pirmiausiai pasakytina, kad oficiali galia buvo suteikiama ne tik notarų tvirtinamiems, bet ir naminiams testamentams. Visi testamentai turėjo būti sudaromi testatoriaus, kuris, pasak Sąvado 1016 str., turi „sveiką protą, tvirtą atmintį“.

Nepaisant detalaus testamento sudarymo ir testamentinio paveldėjimo reglamentavimo, Rusijos imperijos įstatymų sąvade privalomoji palikimo dalis nebuvo numatyta. Pagal šio teisės akto 1067 str. kiekvienas testatorius „savo nuožiūra galėjo pasirinkti paveldėtojus, įsigytą turtą palikti kam panorėjęs“. Apribojimai buvo taikomi tik šeimos nuosavybei: 1068 str. numatyta, kad savininkas, turėjęs žemutinių tiesioginės eilės giminaičių (vaikų, vaikaičių), „galėjo visą gimininį turtą užrašyti vienam iš jų ir įpareigoti išmokėti kitiems pinigais jų negautą turto dalį“. Jei tokio nebuvo – savininkas „gimininį“ turtą galėjo pavesti vienam iš tolimesnių giminaičių, bet tik tos giminės, iš kurios yra tekęs užrašomas išrinktam įpėdiniui turtas. Be to, testatorius turėjo teisę pavesti (vieną septintąją) dalį gimininio turto arba užrašyti teisę valdyti visą gimininį turtą iki gyvos galvos pergyvenusiam sutuoktiniui.¹⁶

Lietuvos Užnemunėje galiojęs Prancūzijos 1804 m. CK, palyginti su Rusijos imperijos įstatymų sąvadu buvo visai kitokio lygio – klasikinės civilinės teisės ir apskritai pirmoji naujųjų laikų kodifikacija.¹⁷ Lietuvos Užnemunėje be Prancūzijos CK galiojo ir daugelis kitų teisės aktų, jų visuma buvo vadinama Napoleono CK.

Napoleono kodeksas testamentą apibūdino kaip aktą, kuriuo „testatorius padaro viso savo turto arba jo dalies patvarkymus laikotarpiui po jo mirties ir kurį jis gali panaikinti“. Kodeksas numatė trijų rūšių testamentus: savo ranka rašytą, viešą ir slaptą. Kiekvienas jų turėjo savitas sudarymo ir galiojimo sąlygas, esminė, išorinė testamento galiojimo sąlyga buvo testatoriaus veiksnumas. CK 901 str. nustatė, kad „testatorius, sudarydamas testamentą, privalėjo būti sveiko proto“. Tačiau mums svarbus Napoleono CK nustatytas testamento turinio klausimas. Testamentu laisvai užrašyti turtą, aplenkiant įpėdinius, galima buvo ne visą, o tik taip vadinamo leisto laisvai tvarkyti turto dalį.¹⁸ Napoleono CK numatė teisę į privalomąją palikimo dalį, buvo

¹⁶ Maksimaitis M., Vansevičius S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius: Justitia, 1997. P. 203.

¹⁷ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija. Vilnius: Justitia, 2002. P. 382.

¹⁸ Butkys Č. Suvalkijos civiliniai įstatymai. Kaunas: Spindulys, 1935. P. 21.

nustatyta turto dalis, skiriama testatoriaus įpėdinių turtiniams interesams tenkinti. Turto, kurį buvo leista laisvai tvarkyti, dalis nebuvo visada vienoda, ji priklausė nuo to, kiek testatorius turėjo vaikų. Jei po mirties lieka vienas teisėtas vaikas – galima buvo užrašyti ne daugiau kaip pusę turto, vadinasi, vaikas turėjo teisę į privalomąją palikimo dalį, kuri sudarė ne mažiau kaip pusę testatoriaus turto. Kai lieka du vaikai – laisvai buvo galima užrašyti tik vieną trečdalį turto, o likus trims ir daugiau vaikų - testamentu galima paskirti kam nori tik vieną ketvirtadalį savo turto. Teisė į privalomąją palikimo dalį buvo numatyta ne tik vaikams, bet ir testatoriaus tėvams. Jei mirdavo testatorius, neturėjęs vaikų, tačiau buvo gyvi jo tėvai – jiems privalomoji palikimo dalis garantavo pusę turto, kitą pusę testatorius galėjo laisvai užrašyti kam nori. Jei buvo gyvas vienas iš testatoriaus tėvų – testatorius galėjo laisvai skirstyti tik tris ketvirtadalius turto.

Teisė į privalomąją palikimo dalį buvo garantuojama ir sutuoktiniui. Napoleono kodekso 235 str. numatė: „jei liekasi sutuoktinis, tai jo dalis, įstatymu numatyta, negali būti sumažinta daugiau kaip per pusę“. Pagal Užnemunėje galiojusius įstatymus pergyvenęs sutuoktinis esant vaikams pagal įstatymą paveldėdavo vieną ketvirtąją dalį palikto turto, kai likdavo palikėjo brolių ir seserų – sutuoktinis paveldėdavo pusę turto, o visais kitais atvejais pergyvenusiam sutuoktiniui tekdavo visas turtas. Taigi privalomoji palikimo dalis garantuodavo pusę pagal įstatymą tenkančio sutuoktiniui turto.

Vadinasi, Užnemunėje galiojęs Napoleono CK suteikė teisę į privalomąją palikimo dalį testatoriaus vaikams, tėvams ir sutuoktiniui. Jų paveldimo turto dalis priklausė nuo įpėdinių eilės ir jų skaičiaus. Kai asmuo neturėdavo nei aukštutinės, nei žemutinės eilės giminaičių, jis galėjo užrašyti, kam nori, visą savo turtą. Be to, leista laisva tvarkyti turto dalis galėjo būti paskirta ir įpėdiniams, kuriems buvo suteikta teisė į privalomąją palikimo dalį. Tačiau visi turto paskirstymai testamentu, kurie viršijo įstatymo leistas dalis, galėjo būti įpėdinių užginčyti.

Klaipėdos krašte, kaip minėjome, galiojo 1900 m. Vokietijos civilinis teisinys, kuris, palyginus su anksčiau aptartais, kitose Lietuvos teritorijose galiojusiais paveldėjimo teisę reglamentuojančiais įstatymais, tiems laikams buvo šiuolaikiškas ir modernus.

Civilinis teisinys nustatė palikimo paveldėtojų eiliškumą: pirmąja eile turtą lygiomis dalimis paveldėdavo palikėjo vaikai; antrąja – tėvai ir jų įpėdiniai; trečiąja – seneliai ir jų įpėdiniai. Pergyvenęs sutuoktinis paveldėdavo vieną ketvirtąją palikimo dalį kartu su pirmos eilės giminaičiais. Nesant įpėdinių, pergyvenęs sutuoktinis paveldėdavo visą turtą.¹⁹

Vokietijos civilinis teisinys, skirtingai nei Rusijos imperijos civilinių įstatymų sąvadas ir Napoleono CK, numatė tris paveldėjimo pagrindus. Šalia paveldėjimo pagal įstatymą ir testamentą buvo numatytas turto paveldėjimas pagal savitą paveldėtojo skyrimo sutartį. Ją, kaip

¹⁹ S.Vansevičius. Paveldėjimo teisė autonominiame Klaipėdos krašte pagal galiojusį Vokietijos civilinį kodeksą // Teisė. 2001, Nr. 40, P. 124.

ir testamentą, galėjo sudaryti tik veiksnūs asmenys. Sutartis buvo sudaroma tik teisme ar pas notarą.

Kadangi Vokietijos civilinis teisinis buvo modernus teisės šaltinis, reglamentavęs paveldėjimo teisę, jis taip pat įtvirtino teisės normas, skirtas privalomosios palikimo dalies reglamentavimui. Teisę į šią palikimo dalį turėjo pirmos eilės įstatyminiai įpėdiniai (vaikai), taip pat antros eilės įpėdiniai – testatoriaus tėvai ir sutuoktinis. Ši teisė jiems buvo garantuojama tada, jei testatorius, sudaręs testamentą, jų neįtraukdavo kaip palikimo gavėjų. Privalomosios palikimo dalies dydį pagal Vokietijos civilinio teisinio 2303 str. sudarė „pusė tos dalies, kurią jie gautų paveldėdami pagal įstatymą“. Civiliniame teisyne buvo numatyta galimybė testatoriui iš minėtų asmenų atimti teisę į privalomąją palikimo dalį. Pagrindas tam buvo negarbingas ar nusikalstamas minėtų įpėdinių elgesys su testatoriumi.

1940 m. įvedus tarybų valdžią ir inkorporavus Lietuvą į Tarybų Sąjungos sudėtį, Liaudies vyriausybė ėmė rengti naujus teisės aktus, reglamentuojančius turtinius santykius. Todėl 1964 m. patvirtinus TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų civilinių įstatymų pagrindus,²⁰ buvo priimtas CK. Šio kodekso normas, reglamentuojančias paveldėjimą pagal testamentą aptarsime kitose dalyse, nagrinėdami ir lygindami 2001 m. ir 1964 m. CK normas.

Išnagrinėję Lietuvos teisės šaltinius, reglamentavusius paveldėjimo teisę nuo XIII a. iki XX a. pradžios, galime daryti išvadą, kad iki XX a. pradžios svarbiausias siekis, apribojant testatoriaus laisvės principą, buvo išsaugoti tėvonines žemes šeimos rankose ir taip garantuoti karinės tarnybos atlikimą. Tik XX a. pradžioje buvo suprasta, kad viso turto perleidimas testamentu pašaliniams asmenims, aplenkiant šeimos narius, negali būti laikomas teisingas. XX a. pradžioje, siekdami apsaugoti įpėdinių turtinius interesus, Napoleono CK ir Vokietijos civilinis teisinis Lietuvoje įtvirtino privalomosios palikimo dalies institutą. Šie teisės aktai garantavo turtinių interesų apsaugą testatoriaus vaikams, tėvams ir sutuoktiniams. Lietuvos teisės šaltinių analizė rodo, kad privalomoji palikimo dalis – naujas paveldėjimo pagal testamentą institutas Lietuvoje.

²⁰ Maksimaitis M., Vansevičius S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius: Justitia, 1997. P. 268.

2. PAVELDĖJIMO TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ RIBOJIMAS SIEKIANT UŽTIKRINTI ASMENŲ, KURIEMS REIKALINGAS IŠLAIKYMAS, TEISES

Norint suvokti paveldėjimo teisės ir privalomosios palikimo dalies esmę, reikia pažinti principus, pagrindinius pradus, kuriuose įkūnyti pamatiniai, tipiškiausi šio civilinės teisės instituto bruožai. Istoriniu aspektu nagrinėdami teisės į privalomąją palikimo dalį raidą, minėjome, kad šis paveldėjimo pagal testamentą institutas, Lietuvoje įtvirtintas XX a. pradžioje, riboja Romėnų paveldėjimo teisėje įtvirtintą testatoriaus laisvės principą. Kyla klausimas, kuo šis principas reikšmingas nagrinėjant teisės į privalomąją palikimo dalį teisinio reglamentavimo ir praktikos probleminius aspektus, kokie paveldėjimo teisės principai išskiriami teisinėje literatūroje ir kuo jie mums reikšmingi?

„Lotyniškai principium – pradžia, pagrindas, pirminis šaltinis. Tai svarbiausi teisės esmės, konkretėjimo reikšimosi būdai arba pagrindinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai“ - taip principus apibrėžia ir jų esmę nusako A.Vaišvila vadovėlyje „Teisės teorija“ (Vilnius, 2000, P. 123). Pagrindiniai (bendrieji) teisės principai, kurie būdingi visoms teisės šakoms, yra įtvirtinti Konstitucijoje, tačiau teisės šaka be bendrų, Konstitucijoje įtvirtintų, principų turi tik jai būdingus principus.

Civilinės teisės principai – tai Konstitucijoje suformuotos teisinės idėjos, apimančios svarbiausias socialines vertybes, kuriomis remiasi įstatymų leidėjas, civiliniais įstatymais reglamentuodamas privačius santykius, o institucijos ir asmenys taikydami, kitaip įgyvendindami šiuos įstatymus.²¹ Civilinės teisės principai pagal savitarpio sąveikos ryšius ir funkcijas skirstomi į bendruosius ir institucinius. Bendrieji civilinės teisės principai yra įtvirtinti Lietuvos Respublikos CK 1.2 str. – tai „subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės“ ir kiti principai, kurie yra visuotinai privalomi ir turi teisinės galios viršenybę prieš kitas teisės normas, nes yra ir konstituciniai principai.²² Bendrieji civilinės teisės principai būdingi visiems šios teisės šakos pošakiams, kartu ir paveldėjimo teisei. Tačiau, paveldėjimo teisė yra toks svarbus institutas, kuris be bendrųjų civilinės teisės principų turi tik jai būdingus principus.²³

Literatūroje išskiriami šie paveldėjimo teisės principai: universalus teisių perėmimo, šeimos paveldėjimo, testatoriaus laisvės bei principas, kuriuo vadovaujantis turi būti paisoma ne tik esamos, bet ir numanomos palikėjo valios. Visi jie vienaip ar kitaip susiję su mūsų

²¹ Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. T.1. P. 53.

²² Ten pat, P. 55.

²³ Сергеева А.П., Толстой Ю.К. Гражданское право. Москва: Проспект, 2000. Т. 3. С. 548.

nagrinėjama tema, pavyzdžiui universalios teisių perėmimo principas reiškia, kad tuoj po palikėjo mirties visas jo turtas (aktyvas ir pasyvas) pereina jo įpėdiniams įstatymų nustatyta tvarka.²⁴ Išskiriant privalomąją palikimo dalį, nustatomas visas palikėjo turtas, nepriklausomai nuo to, iš ko jis susidėtų ir kur bebūtų, jį nustatyti padeda universalios teisių perėmimo principas, kadangi universalumas pasireiškia tuo, kad palikimą gali sudaryti materialūs dalykai (žemė, pastatai, automobiliai), kitas turtas (indėliai banko sąskaitose, vertybiniai popieriai, prekių ženklai), reikalavimo teisė išieškoti iš palikėjo skolininkų skolas, reikalavimai dėl palikėjui priklausiusių neišmokėtų sumų (darbo užmokesčio, pensijos), taip pat ir pareigos atlyginti mirusiojo skolas jo kreditoriams, pareigos, susijusios su paveldimu turtu²⁵.

Tačiau glaudžiai su privalomąja palikimo dalimi susiję šeimos paveldėjimo ir testatoriaus laisvės principai, kurie darbe nuodugniau nagrinėjami.

2.1 Šeimos narių teisių apsaugos garantas - šeimos paveldėjimo principas

Šeimos paveldėjimo principas reiškia, kad po asmens mirties teisę pagal įstatymą į jo paliktą turtą įgyja jo šeimos nariai: giminaičiai iki įstatymo numatyto giminystės laipsnio ir sutuoktinis.²⁶ Jau Romėnų paveldėjimo teisės normos garantavo turto išsaugojimą šeimoje (giminėje). Tai buvo kone Romėnų paveldėjimo teisės principinė nuostata (pagrindas). Ši nuostata buvo nesvetima ir XV a. Lietuvos paveldėjimo teisėje, kuri nustatė, kad tėvoninės žemės ir dvarai turėjo būti mirusiojo paliekamos giminės nuosavybėje. Senosios jus civile laikais pastebėta, kad palikėjui mirus labai jam artimi žmonės (vaikai, tėvai, vaikaičiai), savo darbu prisidėję gausinant šeimos turtą²⁷, gali likti be paveldimo turto, jei įstatymas negarantuos giminaičiams paveldėjimo teisių. Giminystė – tai kraujo ryšys tarp asmenų, kilusių vienas iš kito arba iš bendro protėvio. Giminystės pagrindas yra kilmės (arba kraujo) bendrumas.²⁸ Atsižvelgiant į giminystės laipsnį įgyjamos teisės ir pareigos: giminystėje grindžiamos su tėvais susijusios vaikų teisės, pareigos, turtinės vaikų ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos bei įgyjama teisė paveldėti pagal įstatymą. Lietuvos Respublikos CK 5.11 str. nustato įpėdinių pagal įstatymą eilę. Šis straipsnis nustato šeimos narių hierarchiją paveldėjimo teisėje.²⁹ Paveldint pagal įstatymą pirmumas teikiamas palikėjo vaikams, įvaikiams, vaikams, gimusiems po jo mirties,

²⁴ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 165.

²⁵ Ten pat, P. 167.

²⁶ Ten pat, P. 165.

²⁷ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999. P. 193.

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 251.

²⁹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 165.

antrąją eilę paveldi – palikėjo tėvai, tėviai, vaikaičiai, trečiąją - seneliai, provaikaičiai ir tolimesnės eilės giminaičiai iki septintosios gimininės eilės.

CK 5.11 str. nustatyta, kad kartu su palikėjo vaikais ir tėvais lygiomis teisėmis paveldi įvaikai ir tėviai. Minėjome, kad giminystės ryšiai grindžiami biologine kilme, tačiau jie gali būti praplėsti įvaikinant. Tada įvaikinto vaiko ir jo palikuonių santykiai su tėviais ir jų giminaičiais prilyginami giminystės santykiams.³⁰

Kitokia padėtis yra su sutuoktinių teise paveldėti. Sutuoktiniai kraujo ryšio neturi ir prie giminaičių, kuriuos sieja kraujo ryšys – nepriskiriami. Tačiau turtas, sutuoktinių įgytas po santuokos sudarymo, yra jų bendroji jungtinė nuosavybė, šiai nuosavybei paveldėti nustatyta ypatinga tvarka, reglamentuojama CK 5.13 str. Šis straipsnis nustato sutuoktinių teisę į palikimą, priklausomą nuo pirmos ir antros eilės įpėdinių buvimo ir jų skaičiaus.

Privalomoji palikimo dalis apibūdinama kaip testatoriaus šeimos narių teisė į įstatymo jiems garantuojamą palikimo dalį. Vadinasi, šeimos paveldėjimo teisės principas ir privalomoji palikimo dalis siekia bendro tikslo – apsaugoti šeimos narių teises paveldėjimo srityje.

Tačiau paveldėjimo teisės principai nėra absoliutūs ir gali būti ribojami kitais įstatymo numatytais principais. Šeimos paveldėjimo principą riboja testatoriaus laisvės principas, kuris leidžia testatoriui laisvai disponuoti savo turtu ir pačiam spręsti, kam po jo mirties jis pereis, išskyrus įstatymo numatytą privalomąją palikimo dalį.

2.2 Testatoriaus laisvės ir įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, apsaugos principų santykis

Kalbant apie privalomąją palikimo dalį ir jos ypatumus svarbus yra testatoriaus laisvės principas. CK pirmenybė yra teikiama paveldint pagal testamentą, kadangi tik nesant testamentu ar jame nenurodžius viso paveldimo turto, paveldima pagal įstatymą, todėl šis principas plačiai reglamentuotas ir turi daug aspektų, kuriuos aptarsime.

Testamentas – tai asmeninis vienašalis įstatymo nustatyta tvarka ir forma testatoriaus sudarytas sandoris dėl jo turto paveldėjimo po mirties, kurį testatorius gali bet kada pakeisti, papildyti arba panaikinti (atšaukti) ir kurio teisiniai padariniai atsiranda testatoriui mirus.³¹ Jau pačiame testamento sąvokos apibrėžime matyti testatoriaus laisvės principo pagrindai. Bendriausia prasme testatoriaus laisvės principas suprantamas, kaip testatoriaus teisė laisva valia ir savo nuožiūra palikti visą jam priklausančią turtą bet kuriam fiziniam, juridiniam asmeniui, valstybei, savivaldybėms, taip pat dar nepradėtiems, negimusiems fiziniams asmenims. Ši

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 253.

³¹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 183.

įstatyme įtvirtinta nuostata reiškia, kad testatoriaus valia sudarant testamentą turi formuotis visiškai laisvai, be niekieno spaudimo, šantažo, prievartos ar klastos, jis pats paskiria įpėdinius ir paskirsto turtą arba apsisprendžia visai nesudaryti testamentą, ir toks jo apsisprendimas neturi būti motyvuojuamas.

Testamento laisvė reiškia, kad testatorius testamentu gali palikti bet kokią jam priklausantį turtą (visą ar jo dalį), taip pat ir turtą, kurį jis įgis ateityje. Testatorius gali nurodyti, kad įpėdiniams palieka ne tik konkrečiai įvardintą turtą, bet ir visą kitą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, kur jis bebūtų ir iš ko besusidėtų, taip siekiant išvengti dviprasmiškumo ir užtikrinant viso savo turto perėjimą konkrečioms, pageidaujamiems asmenims.

Įpėdiniu pagal testamentą gali būti bet kuris fizinis asmuo, nepriklausomai nuo to, ar jis veiksnius, ar ne, ar jo veiksnumas apribotas. Niekas negali varžyti testatoriaus laisvės paskirti įpėdinį pagal testamentą.³² Testamentiniai įpėdiniai gali būti bet kurie testatoriaus įvardinti asmenys, nepaisant šeimos paveldėjimo principo ir įpėdinių pagal įstatymą eilės. Įpėdiniais pagal testamentą gali būti ir juridiniai asmenys, net tik jau esantys testatoriaus mirties dieną, bet ir kurie turi būti įsteigti vykdam testamentą. Kadangi testatorius turi teisę testamente nurodyti, kad įpareigoja testamentą vykdytoją įsteigti testatoriaus vardo našlaičių šalpos fondą arba pervesti jau esantiems vaikų namams šimtą tūkstančių litų. Tokį juridinį asmenį įsteigti testatorius gali įpareigoti įpėdinį arba testamentą vykdytoją.

Įdomi ir verta išsamesnio nagrinėjimo įstatymo nuostata, leidžianti testatoriui palikti turtą dar nepradėtiems, negimusiems fiziniams asmenims.³³ Iš įstatymo matyti, kad testamentiniu įpėdiniu gali būti testatoriaus pradėtas kūdikis arba testamente įvardinti nepradėti asmenys, jiems gimus (pavyzdžiui, testatoriaus nurodymas, kad turtas paliekamas vaikaičiui, jeigu dukrai gimtų sūnus ar duktė). Tokiu būdu CK įgyvendinta nuostata, kad tas, kas yra motinos iščiose, laikomas gimusiu, jei kalbama apie jo interesus (Qui in utero est, pro iam nato acto haberet, quoties de eius commodo quaeritur.)³⁴ Puikiai susidariusią situaciją atspindi lotyniška sentencija, kuri reiškia, kas paliko nėščią žmoną, nėra laikomas mirusiu be įpėdinių. Tačiau ši nuostata įneša ir daug sumaišties paveldint pagal testamentą. Jei testatorius nurodo testamente jau pradėtą, bet dar negimusį kūdikį, situacija aiški - vaikas taps įpėdiniu jam gimus. Tačiau kaip elgtis tuo atveju, jei testatoriui mirus ir praėjus trims mėnesiams po jo mirties palikimui priimti kūdikis dar nebus gimęs ir notarui net nebus pateikti įrodymai, kad jis pradėtas? Ar tuo atveju notaras turėtų išduoti paveldėjimo teisės liudijimą įpėdiniams pagal įstatymą, ar turėtų griežtai laikytis testatoriaus nurodymų? Manome, kad ši norma verta diskusijų ir detalesnio įstatymų leidėjo reglamentavimo.

³² Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 185.

³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 - 2262.

³⁴ A.Garmus, V., Gaivenis, A.Valiulis ir kt. / red. K.Jovaišas. Paveldėjimo teisės klausimai // Verslo ir komercinė teisė. 2006, Nr. 4, P. 106.

CK 5.5 str. 1 d. 1 punkte nurodyta, kad paveldint pagal įstatymą įpėdiniu gali būti ir Lietuvos valstybė, tačiau CK 5.19 str. 1 dalyje, jau minima tik valstybė, be tikslesnio įvardijimo. Ši įstatymo nuostata palieka daug erdvės interpretavimui. Jei vadovausimės tuo, kas parašyta CK 5.5 str. 2 dalyje ir 5.19 str. 1 dalyje, susidaro išpūdis, kad įstatymo leidėjas suteikė teisę testatoriui testamentu turtą palikti bet kuriai valstybei. Tačiau žodis „valstybė“ minėtais atvejais vartojamas vienaskaita. Tuo labiau, jei testamentą sudaro Lietuvos Respublikos pilietis, turėtų būti pripažįstama, kad jis palieka turtą Lietuvos valstybei, nes pilietybė yra glaudus teisinis ryšys, jungiantis valstybę ir jos piliečius, be to, Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 3 str. 2 dalis įpareigoja Lietuvos Respublikos piliečius „saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas“. Manome, kad būtent ištikimumas pilietybės valstybei leidžia spręsti, kad CK 5.19 str. 1 dalyje turima omenyje Lietuvos valstybė.

Kalbant apie testamentinius įpėdinius svarbu paminėti ir tai, kad testatoriui suteikta teisė paskirti kitą įpėdinį (antrinį) tam atvejui, jeigu jo paskirtas įpėdinis mirtų prieš atsirandant palikimui, nepriimtų palikimo arba atsisakytų jį priimti.

Svarbus testatoriaus laisvės principo aspektas yra tas, kad jam suteikta teisė atimti paveldėjimo teisę iš vieno, kelių ar visų įpėdinių.³⁵ Šio savo apsisprendimo testatorius neprivalo motyvuoti. Paveldėjimo teisę testatorius gali atimti tik išakmiai testamente nurodydamas, iš kurio įpėdinio ar įpėdinių paveldėjimo teisė atimama. Konkrečiai testamente nenurodžius įpėdinių, iš kurių atimama paveldėjimo teisė, jie gali paveldėti pagal įstatymą testamentu nepalikto turto. Tačiau įstatymų leidėjas garantuoja įpėdinių teisę į privalomąją palikimo dalį nepriklausomai nuo testamento turinio. Todėl privalomosios palikimo dalies paveldėjimo teisės liudijimas gali būti išduodamas ir kai iš įpėdinių atimama paveldėjimo teisė, tai nurodžius testamente.

Ypatinga testatoriaus laisvės teisė yra testamentinė išskirtinė (legatas). Testamentinė išskirtinė – tai testatoriaus testamente nustatyta prievolė įpėdiniui, kurią jis privalo įvykdyti vieno ar kelių asmenų (išskirtinės gavėjų) naudai.³⁶ Testatorius gali testamente nurodyti, kokį išlaikymą turi teikti įpareigotas įpėdinis, pavyzdžiui, mokėti rentą, arba gali neaptarti išskirtinės teikimo būdo, tada laikoma, kad testamentinės išskirtinės gavėjas turi teisę į jam būtiną materialinį išlaikymą. Testatorius gali įpareigoti įvykdyti testamentinę išskirtinę bet kurį įpėdinį pagal testamentą. Dažniausiai testamentinės išskirtinės atveju yra skiriamas testamento vykdytojas. Tai dar viena testatoriaus teisė – paskirti vieną ar kelis asmenis (testamento vykdytojus), kurie privalės atlikti visus veiksmus, reikalingus testamentui ir testatoriaus

³⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 - 2262.

³⁶ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 203.

nurodymams įvykdyti. Tačiau asmuo gali būti paskirtas testamentu vykdytoju tik tuo atveju, jei jis sutinka atlikti šias pareigas.

Testatorius, be daugelio anksčiau minėtų nuostatų, gali nurodyti sąlygas, kurias įvykdžius asmenys gali tapti įpėdiniais ar testamentinės išskirtinės gavėjais. Pavyzdžiui, galima palikti turtą sūnui su sąlyga, kad jis baigs aukštąją mokyklą, tačiau testatorius negali nurodyti sąlygų, kurios prieštarautų visuomenės papročiams ar pažeistų geros moralės reikalavimus. Sąlyga, kad turtas paliekamas įpėdiniui, jei jis ves testatoriaus dukrą – bus pripažinta prieštaraujanti visuomenės papročiams, geros moralės reikalavimams ir negalios. Taip pat negalios ir neteisėtos testatoriaus nustatytos sąlygos, kurios varžo asmens konstitucines teises ir riboja jo veiksmų laisvę, pavyzdžiui, sąlyga, kad turtas liks sūnui, jei jis įgis ekonomisto specialybę.

Tačiau kone labiausiai testatoriaus laisvės principą atspindinti yra testatoriaus teisė bet kada anksčiau sudarytą testamentą pakeisti, papildyti ir net panaikinti, nemotyvuojant šio apsisprendimo. Vėliau sudarytas testamentas panaikina visą pirmesnę testamentą ar jo dalį, kuri prieštarauja vėliau sudarytam testamentui.

Vardijant testatoriaus laisvės principo aspektus gali susidaryti įspūdis, kad tai principas, neturintis išimčių ir apribojimų. Tačiau jis nėra absoliutus. Principas gali būti ribojamas, tačiau tik tiesiogiai įstatymo numatytu atveju. Tai yra CK 5.20 str., nurodantis, kad palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (įtėviai), kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, paveldi, nepaisant testamentu turinio, pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldinti pagal įstatymą (privalomoji dalis), jeigu testamentu neskirta daugiau. Vadinasi, tik šis vienintelis įstatymo straipsnis leidžia apriboti testatoriaus laisvę ir nepaisyti jo valios. Tai reiškia, kad tarp įstatymo numatytų paveldėtojų yra tokių įpėdinių, kurie, nekreipiant dėmesio į testatoriaus valią, paveldi palikimo dalį ir taip gauna jiems priklausantį išlaikymą. Testatoriaus laisvės principas ribojamas, nes pradeda veikti privalomųjų paveldėtojų teisių ir laisvių apsaugos principas.³⁷ Testatorius negali atimti iš išlaikymo reikalingų asmenų jiems priklausančią privalomąją palikimo dalį, todėl testatoriaus laisvės principas nėra absoliutus.

Išnagrinėję paveldėjimo teisei būdingus principus matome, kad jie veikia ir padeda reguliuoti beveik visus paveldėjimo teisinius santykius, įnešdami į juos stabilumo, vieningos praktikos, sprendžiant iškilusius klausimus, ir garantuoja įpėdinių bei palikėjų teisių apsaugą. Šie principai, jų ribojimo pagrindai rodo egzistuojant teisinį apsaugos mechanizmą, kuris užtikrina įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, teises ir kad šio tik XX a. pradžioje Lietuvoje atsiradusio instituto svarba paveldėjimo teisėje yra tokia didelė, kad riboja dar Romos paveldėjimo teisėje įtvirtintus principus, tokius kaip testatoriaus laisvės principą.

³⁷ Сергеева А.П., Толстой Ю.К. Гражданское право. Москва: Проспект, 2000. Т. 3. С. 551.

3. ASMENŲ, KURIEMS REIKALINGAS IŠLAIKYMAS, TEISIŲ APSAUGOS SISTEMA

3.1 Teisės į privalomąją palikimo dalį sampratos ir paskirties analizė

Lietuvoje XX a. pradžioje buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad paveldėjimo teisė turi ne tik reguliuoti visuomeninius teisinius santykius, atsirandančius po asmens mirties, nustatyti mirusio fizinio asmens turtinių teisių ir pareigų perėjimą jo įpėdiniams bei garantuoti testatoriaus laisvės principą, bet ir užtikrinti apsauginės - socialinės funkcijos įgyvendinimą. Tai reiškė, kad valstybė pradėjo rūpintis testatoriaus šeimos nariais, kurie prisidėjo prie šeimos turto gausinimo, tačiau testatoriui neįvardijus jų testamente, palikėjo mirties dieną lieką be paramos ir negali savimi pasirūpinti, todėl įstatymų leidėjas pripažino būtiną jiems palikimo dalį – garantavo teisę į privalomąją palikimo dalį.

Plėtojantis visuomeninei teisei sąmonei, XX a. pradžios Lietuvos teisės šaltinių nuostatos, nustatančios apsauginę teisės funkciją ir garantuojančios šeimos narių teisę į išlaikymą, buvo perkeltos į pagrindinį šalies įstatymą – Lietuvos Respublikos Konstituciją. Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančias, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, nustatančias valstybės pareigą saugoti ir globoti šeimą, motinystę ir tėvystę, tėvams nustatančias teises ir pareigas auklėti savo vaikus, juos išlaikyti iki pilnametystės, o vaikams nustatančias pareigą gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą, aiškinant sistemiškai, konstatuotina, kad CK 5.20 str., nustatantis teisę į privalomąją palikimo dalį yra paveldėjimo teisės institutas kylantis iš minėtų Konstitucijos nuostatų. Tai įrodo, kad valstybė, jai nustatyta pareigą saugoti ir globoti šeimą įgyvendina visuose teisiniuose santykiuose, taip pat ir paveldėjimo. Valstybėms pareiga saugoti ir globoti šeimą nustatoma ir tarptautiniuose dokumentuose. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 str. 2 dalyje nurodyta, kad valstybės dalyvės įsipareigoja teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdamos į jo tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, ir tam tikslui imasi atitinkamų teisinių ir administracinių priemonių.³⁸

CK nustatytas privalomosios palikimo dalies institutas padeda Lietuvos valstybei įgyvendinti Konstitucijoje ir tarptautinėse sutartyse (konvencijose) jai nustatytas pareigas. Išlaikymo reikalingų asmenų materialinis aprūpinimas neturi būti perkeltas ant visos visuomenės pečių, jeigu už išlaikymą atsakingas ir tam turto turintis asmuo miršta. Testamento laisvės

³⁸ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 199.

apribojimas privalomąją palikimo dalimi, kuris gali būti vertintinas ir kaip nuosavybės teisės apribojimas, pagrįstas konkrečiu visuomenės poreikiu ir būtinas demokratinėje visuomenėje.³⁹

Lietuvos Aukščiausiasis ir kiti teismai, nagrinėdami klausimus dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo ne kartą pabrėžė, kad privalomosios palikimo dalies paskirtis yra tikslinė - apsaugoti įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, turtinius interesus⁴⁰. Tikslinės paskirties buvimas neleidžia jos skirti ir naudoti kitaip, nei nurodyta įstatyme. Privalomoji palikimo dalis negali būti skiriama, jei nėra įstatyme numatytų pagrindų, kurie bus aptariami darbe toliau.

Jeigu įpėdinis, paveldintis pagal įstatymą arba testamentą, miršta po palikimo atsiradimo dienos, nespėjęs priimti palikimo per nustatytą terminą, teisė priimti palikimą pereina jo įpėdiniams.⁴¹ Toks teisių perėjimas vadinamas palikimo transmisija. Tačiau rusų autorės T.K.Krainovos nuomone, jei „asmuo turintis teisę į privalomąją palikimo dalį, miršta po palikimo atsiradimo, nepriėmęs palikimo - į šį turtą paveldėjimo teisės liudijimas jo įpėdiniams negali būti išduotas, kadangi tai - asmeninė įpėdinio teisė, susijusi su jo esama turtine padėtimi, ir ji negali pereiti kitiems asmenims jokiais pagrindais“. Su asmens, kuris turi teisę į privalomąją palikimo dalį, mirtimi pasibaigia ši įstatymo jam garantuojama teisė.⁴² Tačiau jei įpėdinis yra padavęs pareiškimą, tai yra priėmęs palikimą, paveldėjimas po jo mirties atsiranda bendrais pagrindais,⁴³ jam priklausančią palikimo dalį paveldi jo įstatyminiai ar testamentiniai įpėdiniai.

Teisę į privalomąją palikimo dalį reglamentuoja CK 5.20 str., jame nurodoma, kas turi šią teisę, į kokią palikimo dalį įvardinti asmenys pretenduoja, tačiau neapibrėžiama pati teisės į privalomąją palikimo dalį sąvoka. Sąvokai apibrėžti padės jau mūsų įvardinta privalomosios palikimo dalies paskirtis, taigi privalomoji palikimo dalis tai – valstybės garantuojama testatoriaus vaikų (įvaikių), sutuoktinių, tėvų (įtėvių), kuriems testatoriaus mirties dieną reikalingas išlaikymas, teisė gauti dalį palikimo, kuri užtikrins jų turtinių interesų įgyvendinimą.

³⁹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 199 - 200.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje I.Bajarūnienė v. D.Neuronienė, Nr. 3K-3-35/2005, kategorija 34.4.3.

⁴¹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 223.

⁴² Т.К.Краинова. Обязательная доля в наследстве и проблемы, связанные с ее выделением. http://www.notariat.ru/bulletinarhiv/press_1031_23.aspx; prisijungimo laikas: 2006-12-16.

⁴³ A.Garmus, V.Gaivenis, A.Valiulis ir kt. / red. K.Jovaišas. Paveldėjimo teisės klausimai // Verslo ir komercinė teisė. 2006, Nr. 4, P. 130.

3.2 Civilinio kodekso nustatytas ir teismų praktikos sukonkretintas asmenų, reikalingų išlaikymo, ratas

Lietuvos Respublikos 2001 m. liepos 1 d. priimto CK 5.20 str. 1 dalyje nurodoma, kad „palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (įtėviai), kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, paveldi, nepaisant testamentu turinio, pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldinti pagal įstatymą (privalomoji dalis), jeigu testamentu neskirta daugiau.“ Minėto straipsnio nuostatos taikomos kai yra galiojantis testamentas ir šiame straipsnyje nurodytiems asmenims testatorius neskyrė turto arba jo skyrė mažiau nei įstatymo nustatytą privalomąją palikimo dalį. Prieš aiškinantis privalomosios palikimo dalies skyrimo tvarką ir dydį, svarbu aptarti įstatyme vartojamas sąvokas: vaikai, įvaikiai, sutuoktinis, tėvai, įtėviai, ir ar tik šie asmenys turi teisę pretenduoti į privalomąją palikimo dalį, ar CK 5.20 str. 1 dalis reikalauja papildymų. Tiksliai nenustačius asmenų, galinčių pretenduoti į privalomąją palikimo dalį, gali būti piktnaudžiaujama įstatymo teikiamomis garantijomis bei susiklostys palanki terpė vystytis skirtingai ir klaidingai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei notariato praktikai, sprendžiant klausimus dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo.

Konstitucijos 38 str. 1 dalyje šeima yra pripažįstama visuomenės ir valstybės pagrindu. Šeimos teisinių santykių reglamentavimas Lietuvos Respublikoje grindžiamas prioritetiniais vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principais⁴⁴, kurie reiškia, kad sprendami visus šeimos klausimus, taip pat ir paveldėjimo, susijusius su vaikais, tiek tėvai, tiek teismas, tiek kiti asmenys privalo pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus ir jais vadovautis⁴⁵. Be to CK 3.192 str. 1 dalyje numatyta tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus. Todėl valstybė, vykdydama Konstitucijos ir tarptautinių dokumentų reikalavimus, nustatė, kad mirus asmeniui, kuris turėjo teikti išlaikymą vaikui, ir esant mirusiojo turto, iš kurio gali būti teikiamas išlaikymas, vaikų teisė į išlaikymą turi būti įgyvendinta iš mirusiojo turėto turto, kam jis bebūtų testamentu paskirtas, o ne iš valstybės biudžeto, kadangi didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą tenka tėvams. Todėl pirmieji turintys teisę į privalomąją palikimo dalį įvardijami palikėjo vaikai.

Lietuvos Respublikos įstatymuose sąvoka „vaikas“ vartojama kiekvienam žmogui, neturinčiam 18 metų⁴⁶ apibrėžti. Vadinasi, laikantis įstatymų turėtume suprasti, kad teisę į privalomąją palikimo dalį gali gauti tik palikėjo vaikai, nesulaukę pilnametystės. Tuo labiau, kad ir Konstitucijos 38 str. 6 dalyje bei CK 3.192 str. 1 dalyje kalbama apie tėvų pareigą išlaikyti

⁴⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 31.

⁴⁶ Mockevičius R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2000. P. 448.

savo nepilnamečius vaikus. Tačiau teismų praktika sąvokai „vaikai“ priskiria ne tik nepilnamečius palikėjo vaikus, bet ir asmenis, sulaukusius pilnametystės. Teismai sąvoką „vaikai“ aiškina plečiamai ir vadovaujasi kilmės bendrumu (biologine kilme – vaiko gimimu iš tėvų), priskiriant asmenis prie asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį po savo tėvų mirties. Be to, jau mūsų nagrinėtas šeimos paveldėjimo principas įgalina giminystės aspektu vertinti sąvoką „vaikas“. Ne visi pilnametystės sulaukę vaikai turi teisę į įstatymo garantuojamą privalomąją palikimo dalį. Vaikui sulaukus 18 metų ir jam esant darbingam, galinčiam savimi pasirūpinti ir užtikrinti savo materialinių poreikių patenkinimą, teisinė tėvų pareiga jį išlaikyti baigiasi⁴⁷, toks asmuo neturi teisės į privalomąją palikimo dalį. Tačiau, jei pilnametis asmuo palikėjo mirties dieną buvo reikalingas išlaikymo – jis turi teisę kreiptis į teismą, kuris spręs dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2003 m. rugsėjo 22 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-847/2003, A.Marcinkevičius v. Palangos miesto notarų biuras, pripažino pilnamečiui, tačiau dėl sveikatos būklės nedarbingam palikėjo sūnui teisę į privalomąją palikimo dalį po tėvo, kuris testamentu visą turtą paliko dukrai. Vadinasi, sistemiškai aiškinant įstatymų normas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą praktiką, CK 5.20 str. teisę į privalomąją palikimo dalį garantuoja palikėjo vaikams, nepriklausomai nuo jų amžiaus, esant įstatyme numatytai sąlygai – palikėjo mirties dieną jiems buvo reikalingas išlaikymas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį į tai, jog CK 5.20 str. nedetaliai reglamentuoja asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, sąrašą ir konstatuoja, kad remiantis CK 5.5 str. 1 d. 1 punktu ir 5.11 str. 1 d. 1 punktu prie mūsų išaiškintos sąvokos „vaikai“ priskiriami ir palikėjo vaikai, gimę po jo mirties⁴⁸ bet neįtraukti į testamentą.

Šiuo metu galiojančio CK nuostatos dėl privalomosios palikimo dalies palieka nedetalizuotų vietų, kurios užpildomos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika ir konsultacijomis.

1964 m. CK 576 str. garantavo teisę į privalomąją palikimo dalį nepilnamečiams arba nedarbingiems palikėjo vaikams (jų tarpe ir įvaikiams), kurie nepriklausomai nuo testamentu turinio paveldėdavo ne mažiau kaip dvi trečiąsias tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų, paveldint pagal įstatymą (privalomoji dalis). 1964 m. CK aiškiai nustatė, kad tik nepilnamečiai ir nedarbingi palikėjo vaikai turi teisę į privalomąją palikimo dalį. Teismų praktikoje nebuvo leidžiama nukrypti nuo reglamentuojamo straipsnio nustatytų reikalavimų ir praplėsti asmenų,

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso normų taikymo“ Nr. A3 – 122 // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. 2004, Nr. 22, P. 376.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio kodekso bei Civilinio proceso kodekso normų taikymo“ Nr. A3 – 58 // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. 2002, Nr. 17, P. 455.

turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, ratą, vadovaujantis galiojančiame CK 5.20 str. įtvirtintu „išlaikymo reikalingumo“ kriterijumi.

Nedarbingais, vadovaujantis 1964 m. CK, buvo laikomi asmenys sulaukę senatvės pensinio amžiaus, nepriklausomai nuo to, ar jiems skirta senatvės pensija ar dar ne.⁴⁹ Nedarbingais taip pat buvo laikomi asmenys, kuriems palikėjo mirties momentu buvo nustatytas I, II ar III grupės invalidumas (šiuo metu invalidumo grupės prilyginamos darbingumo lygiui). Palyginimui galime paminėti, kad 2002 m. kovo 1 d. priimto Rusijos Federacijos CK 1149 str. 1 dalis tap pat konkrečiai įvardija, kad teisę į privalomąją palikimo dalį turi „nepilnamečiai ir nedarbingi palikėjo vaikai“, tačiau ir Rusijos Federacijos CK 1149 str. reglamentuojantis teisę į privalomąją palikimo dalį, nėra visiškai išsamus, nes tik skaitant komentarą matyti, kad teisę į privalomąją palikimo dalį turi įvaikiai, be to neminimi palikėjo vaikai, gimę po jo mirties.

Galiojančio CK 5.20 str. tarp asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, lygiais pagrindais, kartu su palikėjo vaikais minimi ir įvaikiai. Nagrinėdami šeimos paveldėjimo principą buvome atkreipę dėmesį, kad giminystės ryšiai tarp tėvų ir vaikų grindžiami biologine kilme, tačiau jie gali būti praplėsti įvaikinant. Tada įvaikinto vaiko ir jo palikuonių santykiai su tėvais ir jų giminaičiais prilyginami giminystės santykiams.⁵⁰ Įvaikiai ir jų palikuonys prilyginami tėvių vaikams ir jų palikuonims, todėl paveldi po tėvių mirties, kaip ir tėvių vaikai ir jų palikuonys. Vadovaudamiesi šiomis nuostatomis galėtume teigti, kad įvaikiai turi pilną teisę pretenduoti į privalomąją palikimo dalį. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad įvaikinimas – tai įstatyme nustatytų procedūrų visuma, pasibaigianti įvaikinimo registracija įstatymuose nustatyta tvarka.⁵¹ Įvaikinimo juridinio fakto nustatymas yra už įvaikinimo instituto sampratos ribų ir negali sukelti tų teisinių pasekmių, kurios atsiranda nustačius įvaikinimo įregistravimo juridinį faktą. Faktinis įvaikinimo nustatymas nesukuria įvaikinimo teisinių santykių, jis nesukuria ir kitų teisinių pasekmių, susijusių su įvaikių ir tėvių bei jų giminaičių tarpusavio teisių ir pareigų atsiradimu.⁵² Vadinasi, įvaikis gali paveldėti po savo tėvių mirties ir pretenduoti į privalomąją palikimo dalį tik tuo atveju, jei įvaikinimas buvo juridiskai įformintas, tai yra buvo nustatytas juridinis faktas, nuo kurio priklauso turtinių įvaikio ir tėvio teisių atsiradimas. Įvaikinimo registracijos nustatymas, kalbant apie paveldėjimą, labai svarbus, nes tik įvaikiai ir jų palikuonys, paveldintys po tėvio ar jo giminaičių mirties, prilyginami tėvio vaikams ir jų palikuonims. Jie nepaveldi pagal įstatymą po savo tėvų ir kitų aukštutinės linijos giminaičių pagal kilmę, taip pat po savo brolių ir seserų pagal kilmę mirties.⁵³

⁴⁹ Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Vilnius: Justitia, 1998. P. 49.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 253.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2000 m. sausio 11 d. nutartis V.Rasiulytė v. A.Rasiulis, Nr. 3K-7-16/2000, kategorija 13.

⁵² Ten pat.

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

Tuo atveju jei tėviai įvaikinimo nebuvo juridškai įforminę, įvaikiai negalės paveldėti po tėvių mirties, bet tai neatims paveldėjimo teisių po giminaičių pagal kilmę mirties. Ši taisyklė turi išimtį. Pagal 1964 m. Civilinio proceso kodekso 272 str. 11 punktą, teismai nagrinėjo bylas dėl įvaikinimo fakto nustatymo, kai faktiškai tėviai įvaikinimo nebuvo juridškai įforminę, jeigu šio fakto nustatymas buvo susijęs su nuosavybės teisės į žemės sklypą arba mišką atstatymu.⁵⁴ Vadinasi įvaikis, kurio įvaikinimo faktas nebuvo juridškai įformintas galėjo paveldėti tik faktinių tėvių žemės sklypus, taip pat neprarasdami teisės paveldėti po savo tėvų ir kitų giminaičių pagal kilmę mirties.

Sistemiškai aiškinant CK 5.11 str. 3 dalį bei CK 5.20 str. 1 dalį, galime teigti, kad į privalomąją palikimo dalį gali pretenduoti įvaikiai, kurių įvaikinimo faktas buvo įregistruotas ir jie turi teisę į privalomąją palikimo dalį atsiradusią po jų tėvių, bet ne tėvų mirties, kadangi įvaikinimu panaikinamos tėvų ir vaikų tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos ir savo ruožtu jos sukuriamos tėviams ir įvaikiams.⁵⁵ Lietuvos Respublikos CK 5.11 str. 3 daliai, kuri teigia, kad „įvaikiai ir jų palikuonys, paveldintys po tėvio ar jo giminaičių mirties, prilyginami tėvio vaikams ir jų palikuonims“ analogiška nuostata yra įtvirtinta Rusijos Federacijos CK 1147 str. 2 punkte, jame kaip ir Lietuvos Respublikos CK 5.11 str. 3 d. teigiama, kad „įvaikiai ir jų palikuonys, paveldintys po tėvio ar jo giminaičių mirties, prilyginami tėvio vaikams ir jų palikuonims, bet įvaikiai neturi teisės paveldėti po savo tėvų ir kitų aukštutinės eilės giminaičių“. Tačiau Rusijos Federacijos CK 1147 str. 2 dalyje, numatyta išimtis – įvaikinti vaikai teismo sprendimu išsaugo teisinius santykius su tėvais, su vienu iš tėvų ar su giminaičiais, jų prašymu. Tokiais atvejais įvaikinti vaikai išsaugo teisę paveldėti turtą, likusį po savo biologinių tėvų ir giminaičių, su kuriais išsaugoti teisiniai santykiai, mirties bei po tėvių mirties⁵⁶, taip pat ir į privalomąją palikimo dalį. Atvejai, kada teismas gali priimti minėtą sprendimą, išvardinti Rusijos Federacijos šeimos kodekso 137 str. Šis straipsnis numato du atvejus, kada vaikams išsaugomas teisinis turtinis ir neturtinis ryšys su tėvais ar giminaičiais. Vienas iš jų, kai vaiką įsivaikina vienas asmuo, tada gavus vieno iš tėvų (motinos ar tėvo) prašymą su juo gali būti išsaugomos turtinės ir neturtinės teisės ir pareigos. Kitas numatytas atvejis kai mirus tėvams, ar vienam iš jų, senelių prašymu gali būti išsaugomi teisiniai santykiai su įvaikintais vaikaičiais, šiuo atveju tėvių sutikimo nereikia.⁵⁷

Kitas asmuo, turintis teisę į privalomąją palikimo dalį, pagal Lietuvos Respublikos CK 5.20 str. 1 dalį, yra palikėjo sutuoktinis. Asmenys įgauna sutuoktinių statusą, o kartu su juo

⁵⁴ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 199 - 200.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁵⁶ Телюкина М.В. Наследственное право. Комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации. Москва: Дело, 2002. С. 96.

⁵⁷ Там же, С. 96 - 97.

sutuoktinių tarpusavio teises ir pareigas, bei teisinį sutuoktinių turto režimą, sudarę santuoką. Santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius.⁵⁸ Santuokos sudarymo momentas labai svarbus, kadangi tai yra juridinis faktas, sukeliantis teises pasekmes – asmenys pripažįstami sutuoktiniais, nuo santuokos sudarymo momento sutuoktinių įgytas turtas laikomas bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe, tik sutuoktinis gali paveldėti mirus kitam sutuoktiniui ir esant išlaikymo reikalingumui pretenduoti į privalomąją palikimo dalį.

Šiuo metu Lietuvoje pripažįstama ir civilinė, ir bažnytinė santuoka. Registruojant santuoką civiline tvarka, tai yra civilinės metrikacijos įstaigose, laikantis CK reikalavimų, santuoka pripažįstama ir sukuria visas teises pasekmes nuo santuokos įregistravimo momento. Šis santuokos sudarymo būdas nesukelia neaiškumų, sprendžiant klausimą dėl santuokos sudarymo juridinio fakto nustatymo momento, tačiau bažnytinės santuokos registracija ir jos pripažinimas per pastarąjį dešimtmetį sulaukė daug naujovių, kurios turi esminę reikšmę sprendžiant klausimus, ar sutuoktiniai, kurių santuoka buvo registruota bažnytine tvarka, gali paveldėti po vieno iš sutuoktinio mirties ir ar turi kitas sutuoktiniams taikomas teises ir pareigas.

Sprendžiant, ar bažnytine tvarka įforminę santuoką, sutuoktiniai turi teisę į privalomąją palikimo dalį, pirmiausia svarbu nustatyti, kada buvo sudaryta santuoka ir ar ji laikoma sukelianti teises pasekmes. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas numatė, kad santuoka sudaroma valstybiniuose civilinės metrikacijos organuose⁵⁹, o religinės santuokos apeigos, kaip ir kitos religinės apeigos, neturi teisinės reikšmės. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 12 str. 2 dalis nustatė, kad „sutuoktinių teisės ir pareigos atsiranda nuo santuokos įregistravimo civilinės metrikacijos organuose dienos“. Vadinas, anksčiau galioję įstatymai nepripažino bažnytinės santuokos ir mirus vienam iš bažnytine tvarka įforminusių santuoką sutuoktinių, kitas nebuvo laikomas jo įpėdiniu, kadangi bažnytinė santuoka nebuvo pripažįstama juridiniu faktu, sukeliančiu teises pasekmes. Todėl, nei vadovaujantis šiuo metu galiojančio CK 5.20 str., nei 1964 m. CK 576 str., nuostatomis, sutuoktiniams, kurie buvo sudarę tik bažnytinę santuoką, negali būti išduotas paveldėjimo teisės liudijimas į privalomąją palikimo dalį.

Bažnytinės santuokos pripažinimo tvarka buvo radikaliai pakeista 1992 m., priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, kurios 38 str. 4 dalis skelbia, kad valstybė pripažįsta ir „bažnytinę santuokos registraciją“. 1994 m. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas priėmė nutartį, kuria pripažino Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 12 str. 2 dalies normą, kuri skelbė, kad „sutuoktinių teisės ir pareigos atsiranda nuo santuokos įregistravimo

⁵⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios. 1969, Nr. 21 – 186.

civilinės metrikacijos organuose dienos“, prieštaraujančią Konstitucijai ir negaliojančią. Tačiau Konstitucijos 38 str. 4 dalies nuostatos buvo pradėtos taikyti tik santuokoms, sudarytoms bažnytine tvarka, po 1992 m. lapkričio 2 d., tai yra po Lietuvos Respublikos Konstitucijos išgaliojimo, ir įtrauktoms į civilinės metrikacijos įstaigos apskaitą.⁶⁰ Vadinasi, pagal tuo metu taikomą laikiną bažnytinių santuokų oficialios apskaitos tvarką (Katalikų bažnyčios Vyskupų Konferencijos, Teisingumo ministerijos ir civilinės metrikacijos įstaigų vadovų 1993 m. vasario 26 d. susitarimą, kuriam Lietuvos Respublikos Vyriausybės vadovas pritarė 1994 m. kovo 13 d. rezoliucija)⁶¹ bažnytinė santuoka dar turėjo būti perregistruojama (įtraukiama į apskaitą) civilinės metrikacijos įstaigoje. Tačiau ne perregistracija, o santuokos registracija (valstybinė ar bažnytinė) yra santuokos teisinių santykių ir su jais susijusių teisių ir pareigų pradžia.⁶² Remiantis šia Konstitucinio teismo išsakyta nuostata ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gegužės 19 d. įsakymo Nr. 1R – 160 „Dėl civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo“ 72 punktu, kuriame sakoma „jei bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka santuoka sudaryta laikotarpiu nuo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 2001 m. birželio 30 d., santuokos pradžia laikoma bažnyčios pranešime (bažnytiniame santuokos liudijime) nurodyta data“, galime teigti, kad bažnytinė santuoka jau savaime sukuria teises pasekmes, o perregistracija - tik formalumas, nesukeliantis juridinių pasekmių. Tačiau teismai į šias nuostatas pažvelgė ir jas interpretavo kitaip. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005 m. vasario 28 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2005, A.Slaboševičius v. R.Jarutytė, pripažino 1995 m. tarp ieškovo ir palikėjos sudarytą bažnytinę santuoką, kuri nebuvo įregistruota (įtraukta į apskaitą) civilinės metrikacijos įstaigoje, nesukuriantį teisinių pasekmių, todėl ieškovas negali būti pripažintas palikėjos įstatyminiu įpėdiniu. Šį savo sprendimą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas grindė tuo, kad Konstitucijos 38 str. 4 dalis, skelbianti, kad valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją yra bendro pobūdžio taisyklė, kurios įgyvendinimas turi būti reglamentuotas teisės aktuose. Be to Konstitucinis teismas 1994 m. nutartyje pripažino, kad valstybė įstatymu turėtų nustatyti aiškia ir nuolatinę bažnytinės santuokos registracijos oficialios apskaitos tvarką. Teisėjų kolegijos vertinimu, nuostata, kad sutuoktinių teisės ir pareigos atsiranda nuo bažnytinės santuokos registravimo dienos, sietina su įstatymuose nustatytų reikalavimų dėl bažnytinės santuokos registravimo įtraukimo į oficialią ir viešą apskaitą tvarkos įvykdymu.⁶³ Todėl bažnytinė santuoka, sudaryta po 1992 m. lapkričio 2 d. iki 2001 m. birželio 30 d. ir neįtraukta į

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje J.Kazanavičiūtė v. Jonavos rajono civilinės metrikacijos skyrius, Nr. 3K-7-430/2001, kategorija 108.3.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje R.Rožienė v. A.Rožis, Nr. 3K-7-563/2005, kategorijos 75.2; 75.6.2; 75.8.

⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 31 - 562.

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje A.Slaboševičius v. R.Jarutytė, Nr. 3K-3-107/2005, kategorija 75.2.

apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje, laikoma nesukurianti teisinių pasekmių ir nesuteikianti teisės pretenduoti į privalomąją palikimo dalį. Analogiškais motyvais Vilniaus miesto 2 – asis apylinkės teismas grindė sprendimą 2006 m. lapkričio 22 d. civilinėje byloje Nr. 2-353-726/2006, S.Kiseliovienė v. Vilniaus miesto 5-ojo notarų biuro notarė V.Tinfavičienė, kuriame taip pat buvo nepripažinta bažnytinė santuoka, neįregistruota civilinės metrikacijos įstaigoje. Šiame sprendime, vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartimi Nr. 3K-3-107/2005, pažymėta, kad „santuoka yra savarankiškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius, todėl jie turi teisę, bet ne pareigą atlikti veiksmus, kurie sukurtų teisinius santykius. Valstybė gali pripažinti tik tai, kas jai žinoma, tai yra įtraukti į apskaitą suinteresuotų asmenų pateiktą bažnytinės santuokos registravimą“.

Šiuo metu galiojančios Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos 2000 m. gegužės 5 d. sudarytos sutarties „Dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“ 13 str. sutarta, kad „kanoninė santuoka nuo pat religinio jos sudarymo momento sukels civilines pasekmes pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus, jei yra išlaikyti Lietuvos Respublikos įstatymų numatyti reikalavimai“. Analogišką nuostatą pakartoja ir sąlygas, kurioms esant bažnytinė santuoka sukelia tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje nustato CK 3.24 str. 2 dalis. Šiame straipsnyje numatyta, kad tik bažnytinė santuoka, sudaryta nepažeidžiant CK įtvirtintų draudimų tuoktis tos pačios lyties asmenims, artimiems giminaičiams, nenutraukus ankstesnės santuokos, bei reikalavimų sudaryti santuoką tik tarp asmenų, sulaukusių pilnametystės, išskyrus tam tikrus atvejus, veiksmų, bei laisva vyro ir moters valia, kuri buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą tvarką ir įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje, sukuria teises pasekmes. Į valstybinę apskaitą civilinės metrikacijos įstaigose įtraukiamos santuokos įregistruotos valstybės pripažintose religinėse bendruomenėse ir bendrijose: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, evangelikų baptistų, ortodoksų, sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų.⁶⁴

Pagal šiuo metu galiojančius įstatymų reikalavimus religinės bendruomenės įgaliotas asmuo per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios nustatyta tvarka turi pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai Teisingumo ministerijos nustatytos formos pranešimą apie santuokos įregistravimą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka.⁶⁵ Jei apie santuoką pagal CK reikalavimus buvo pranešta civilinės metrikacijos įstaigai per dešimt dienų, santuokos pradžia laikoma bažnyčios pranešime nurodyta santuokos data. Jeigu per šį terminą

⁶⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymas „Dėl teisingumo ministro 2001 m. birželio 27 d. įsakymo 124 „Dėl pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką formos ir pranešimo tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 68 – 3096.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

pranešimas nepateikiamas, santuoka laikoma sudaryta nuo tos dienos, kai ji buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje.⁶⁶ Todėl, jei dėl privalomosios palikimo dalies kreiptųsi asmuo, reikalingas išlaikymo, kuris po 2001 m. liepos 1 d. sudarė santuoką, tačiau, dėl tam tikrų aplinkybių apie jo sudarytą santuoką nebuvo pranešta civilinės metrikacijos įstaigai, išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį nebūtų galima, kadangi teisės aktuose įsakmiai nurodyta, kad santuoka sukuria teises pasekmes tik įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje.

CK 5.20 str. kalbama tik apie sutuoktinių turimą teisę, tačiau manome, kad reikėtų aptarti ir buvusių sutuoktinių teisę paveldėti. Tais atvejais, jai santuoka buvo nutraukta ir palikimas atsirado iki sutuoktinio mirties – pergyvenęs buvęs sutuoktinis neturi teisės paveldėti pagal įstatymą. Santuoka laikoma nutraukta nuo teismo sprendimo ją nutraukti įsiteisėjimo dienos.⁶⁷ Jeigu palikėjas mirė teismui priėmus sprendimą nutraukti santuoką, bet teismo sprendimas dar nėra įsiteisėjęs, likęs gyvas sutuoktinis turi teisę pagal įstatymą paveldėti mirusio sutuoktinio turimą⁶⁸, vadinasi, jis bendrais pagrindais pretenduoja ir į privalomąją palikimo dalį, jei palikėjo mirties dieną buvo reikalingas išlaikymo. Tačiau CK 5.7 str. numatyti atvejai, kai pergyvenęs sutuoktinis neturi teisės pagal įstatymą paveldėti mirusiojo sutuoktinio turto, neturi ir teisės į privalomąją palikimo dalį, jei palikėjas buvo kreipęsis į teismą, kad būtų nutraukta santuoka dėl pergyvenusio sutuoktinio kaltės ir teismas buvo nustatęs pagrindą nutraukti santuoką, taip pat teismas buvo nustatęs gyvenimą skyrium (separaciją) arba buvo pagrindas santuoką pripažinti negaliojančia, jeigu buvo pareikštas ieškinys dėl santuokos pripažinimo negaliojančia.

Pastebėjome, kad CK 5.20 str. kalbama tik apie sutuoktinio, kuriam palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, teisę į privalomąją palikimo dalį, tačiau šiuo metu daugėja porų, kurios bendrai gyvena kaip sugyventiniai. CK numato galimybę įregistruoti partnerystę, kuri turėtų sukelti tokias pat teises pasekmes kaip įregistravus santuoką. Darytina išvada, kad sugyventinių teisių apsaugai skiriamas nepakankamas dėmesys, lyginant su pergyvenusio sutuoktinio turimomis teisėmis paveldint mirusiojo sutuoktinio turimą. Įstatymų leidėjas turėtų atsižvelgti į esamą sugyventinių teisių padėtį ir įtraukti juos į asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, gretas, kadangi jau pats partnerystės sudarymo tikslas - sukurti šeimyninius santykius ir sugyventinių bendras turtas reikalauja apsaugoti asmens, kuris gyveno ir vedė bendrą buitį su palikėju, interesus.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymas „Dėl teisingumo ministro 2001 m. birželio 27 d. įsakymo 124 „Dėl pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką formos ir panešimo tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 68 – 3096.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁶⁸ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 171.

Į privalomąją palikimo dalį turi teisę ir palikėjo tėvai (įtėviai). Ši teisė taip pat išplaukia iš Konstitucijos 38 str. 7 dalies, kuri numato vaikų pareigą „gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“. Vaikai iki pilnametystės turi teisę reikalauti tėvų išlaikymo, bet kai vaikai jau sugeba savimi pasirūpinti ir užtikrina savo materialinių poreikių patenkinimą, jų teisė reikalauti tėvų išlaikymo perauga į pareigą globoti, gerbti ir išlaikyti tėvus senatvėje. Vadinasi, jei palikėjas testamentu paliko visą turtą kitiems asmenims, nors tėvai jo mirties dieną buvo reikalingi išlaikymo, jie turi teisę į privalomąją palikimo dalį. Ši teisė garantuojama ir biologiniams tėvams, ir įtėviams. Tačiau tėvai praranda teisę paveldėti savo vaikų turtą po vaikų mirties, taip pat ir teisę pretenduoti į privalomąją palikimo dalį, jeigu teismo sprendimu jų valdžia buvo apribota ir šis sprendimas palikimo atsiradimo momentu nebuvo pasibaigęs ar panaikintas.⁶⁹

Apie įtėvių teisę paveldėti po savo įvaikių mirties turėtų būti sprendžiama vadovaujantis nuostatomis, kurias aptarėme nagrinėdami įvaikių teisę paveldėti po įtėvių mirties. Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, galime akcentuoti, kad įtėviai turės teisę į palikimą ir privalomąją palikimo dalį po savo įvaikių mirties, jei įvaikinimas buvo įregistruotas, tai yra buvo nustatytas juridinis faktas, nuo kurio priklauso turtinių įvaikio ir įtėvio teisių atsiradimas. Jei įvaikinimas buvo įregistruotas, įtėviai ir jų giminaičiai, paveldintys po įvaikio ar jo palikuonių mirties, prilyginami tėvams ir kitiems giminaičiams pagal kilmę. Įvaikio tėvai ir kiti jo aukštutinės linijos giminaičiai pagal kilmę nepaveldi pagal įstatymą po įvaikio ar jo palikuonių mirties,⁷⁰ nes įvaikinimas nutraukė turtines ir asmenines vaikų ir tėvų tarpusavio teises ir pareigas.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad palikėjo tėvai (įtėviai) turi teisę į privalomąją palikimo dalį tik tada, jeigu nėra pirmos eilės įpėdinių pagal įstatymą⁷¹, tai yra palikėjo vaikų ir įvaikių, arba šie neturi teisės paveldėti. Ši nuostata yra todėl, kad CK 5.11 str. nurodyta, kad paveldint pagal įstatymą palikėjo tėvai yra antros eilės įpėdiniai, o privalomoji palikimo dalis skiriama pagal įstatymą – tai yra paveldėjimas pagal įstatymą. Testamento sudarymo faktas nepakeičia tėvų, kaip antros eilės įpėdinių pagal įstatymą, statuso, jeigu jie nepaskiriami įpėdiniais pagal testamentą.⁷²

Išvardinti privalomosios palikimo dalies įpėdiniai gali prarasti įstatymo jiems suteikiamą teisę, jei dėl jų kaltės, kuri pasireiškė tyčia atliktais veiksmais, atsirado įstatyme nurodytos aplinkybės ir šių aplinkybių buvimas nustatytas teismo tvarka.⁷³ Vadovaujantis CK

⁶⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 201.

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat, P. 170.

5.6 str. 1 dalimi „asmenys netenka teisės paveldėti, jei priešingais teisei tyčiniais veiksmais prieš palikėją, prieš kurį nors iš jo įpėdinių ar prieš testamente išreikštos palikėjo paskutinės valios įgyvendinimą sudarė teisinę padėtį, kad jie tampa įpėdiniais, tai yra tyčia atėmė palikėjui ar jo įpėdiniui gyvybę arba kėsinosi į šių asmenų gyvybę; tyčia sudarė tokias sąlygas, kad palikėjas iki pat savo mirties neturėjo galimybės sudaryti testamento, jį panaikinti ar pakeisti; apgaule, grasinimais, prievarta privertė palikėją sudaryti, pakeisti arba panaikinti sudarytą testamentą, privertė įpėdinį atsisakyti palikimo; slėpė klastoją arba sunaikino testamentą“. Esant bent vienai iš minėtų aplinkybių palikėjas netenka teisės paveldėti. Teisė prarandama nepriklausomai nuo to, ar minėtus veiksmus atliko pats įpėdinis, ar jo prašymu, reikalavimu kiti asmenys.

Išnagrinėję asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, sampratas, matome, kad pagal 2001 m. CK 5.20 str. numatytas baigtinis asmenų, turinčių šią teisę, sąrašas. Tuo tarpu 1964 m. CK 576 str. prie išvardintų asmenų priskyrė išlaikytinius. Ano meto įstatymas išskyrė dvi asmenų grupes, turinčias teisę į privalomąją palikimo dalį, pirmajai grupei buvo priskiriami pirmos eilės įpėdiniai – nedarbingi mirusiojo vaikai (įvaikiai), nedarbingas mirusiojo sutuoktinis, nedarbingi mirusiojo tėvai (itėviai). Antrajai grupei priskiriami išlaikytiniai. Išlaikytiniais buvo laikomi nedarbingi asmenys, kurie ne mažiau kaip vienerius metus iki palikėjo mirties buvo jo išlaikomi arba įrodo, kad testatorius jiems teikė tokią pagalbą, kuri buvo pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis. Tokie asmenys turėjo teisę paveldėti nepriklausomai nuo to, kokių pagrindų buvo grindžiami išlaikymo santykiai. Vienoje iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylų buvęs palikėjos sutuoktinis grindė savo teisę į privalomąją palikimo dalį tuo, kad jis buvusios žmonos – palikėjos išlaikytinis, tai yra ieškovas buvo nedarbingas dėl sveikatos būklės, gyveno savo buvusios sutuoktinės bute ir praktiškai buvo nuo jos teikiamos priežiūros ir išlaikymo priklausomas.⁷⁴

Šiuo metu galiojančio Rusijos Federacijos CK 1149 str. taip pat numato dvi asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, grupes. Pirmajai priskiriami pirmos eilės įpėdiniai – nedarbingi mirusiojo vaikai, sutuoktinis ir tėvai (tėvai ir sutuoktinis pagal galiojantį Rusijos Federacijos CK priskiriami prie pirmos eilės įpėdinių). Antrąją grupę asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, sudaro išlaikytiniai. Išlaikytiniai vadovaujantis Rusijos Federacijos CK 1148 str. 1 ir 2 dalimis savo ruožtu skiriami į dar dvi grupes, tai yra į „nedarbingus išlaikytinius, kurie ne mažiau kaip metus buvo palikėjo išlaikomi, nepriklausomai nuo to ar jie gyveno kartu su palikėju“, antrąją išlaikytinių grupę sudaro asmenys, kuriems palikėjas teikė išlaikymą ne mažiau kaip vienerius metus ir kurie gyveno kartu su palikėju. Teisė į privalomąją palikimo dalį išlaikytiniams garantuojama esant šioms aplinkybėms: išlaikymo santykiai tęsėsi

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje S.R. v. O.A., V.A., L.A., Nr. 3K-3-571/2006, kategorijos 21.4.2.3; 24.4; 30.2; 34.4.3; 34.4.8; 34.5; 95.3.

ilgiau kaip metus, palikėjo teikiama finansinė ir kitokia parama buvo vienintelis išlaikytinio pajamų šaltinis. Tačiau, pasak rusų autorių, išlaikytinių įtraukimas į privalomųjų įpėdinių gretas yra nepagrįstas: visų pirma, privalomosios palikimo dalies institutas susijęs su šeimos teisiniais santykiais, su palikėjo pareigomis savo šeimos nariams, su jų interesų apsauga. Todėl pagrįsta yra vaikų, tėvų ir sutuoktinių teisė į privalomąją palikimo dalį, tuo tarpu išlaikytiniai nepriklauso palikėjo šeimos nariams. Išlaikytiniai išlaikomi ne teisiniu pagrindu, o gera asmens valia. Tuo labiau, ta aplinkybė, kad palikėjas neįtraukė išlaikytinio į testamentinių paveldėtojų gretas rodo, kad palikėjas nusprendė nutraukti išlaikymo santykius. Nedarbingo ir negalinčio savimi pasirūpinti asmens išlaikymas turi būti garantuojamas valstybės, o ne palikėjo įpėdinių sąskaita, kurių paveldimas turtas yra mažinamas ta suma, kuria išlaikytiniui garantuojama privalomoji palikimo dalis. Be to, manoma, kad nustatant išlaikytiniams vienodą privalomosios palikimo dalies dydį su palikėjo šeimos nariais, išlaikytiniai tarsi patenka į privilegijuotą padėtį, todėl rusų autoriai mano, kad išlaikytiniams teisė į privalomąją palikimo dalį turėtų būti jei ne atimta, tai bent sumažinta iki 1/4 palikimo dalies, kuri jiems tektų paveldinti pagal įstatymą.⁷⁵

Manome, kad šiuo metu galiojančios Lietuvos Respublikos CK nuostatos dėl privalomosios palikimo dalies yra priimtinesnės, kadangi išbraukus iš asmenų, kurie turi teisę į privalomąją palikimo dalį, sąrašo išlaikytinius, kurių sąvoka nėra konkrečiai apibrėžta įstatymuose, nevienareikšmiška ir sukelia abejonių sprendžiant dėl jų teisės į privalomąją palikimo dalį, paliekama mažiau galimybių piktnaudžiauti įstatymo suteikiama teise, konkrečiai nurodant šios teisės turėtojus.

Kalbėdami apie asmenis, turinčius teisę į privalomąją palikimo dalį, atkreipėme dėmesį, kad ši teisė jiems suteikiama tik kai paveldima pagal testamentą ir CK 5.20 str. 1 dalyje nurodytiems asmenims testatorius neskyrė turto arba jo skyrė mažiau nei įstatymo nustatyta privalomąją palikimo dalį ir svarbiausia - palikėjo mirties dieną jiems buvo reikalingas išlaikymas. Išlaikymas turi būti reikalingas palikimo atsiradimo momentu. Palikimo atsiradimo momentas yra palikėjo mirties momentas. Neturi reikšmės tai, kad iki paveldėjimo teisės liudijimo išdavimo dienos asmuo, turintis teisę į privalomąją palikimo dalį, tapo pilnametis arba neteko invalidumo grupės⁷⁶ (šiuo metu invalidumo grupės prilyginamos darbingumo lygiui). Vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 6 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 911/2003, darytina išvada, kad išlaikymo reikalingumas, kuris atsirado ir išnyko iki palikimo atsiradimo dienos arba atsirado po palikimo atsiradimo dienos, nesuteikia teisės į privalomąją palikimo dalį. Minėtoje byloje ieškovas kreipėsi į teismą ir prašė pripažinti privalomąją palikimo dalį po tėvo mirties (tėvas mirė 1991 m. birželio 14 d.), kadangi palikimo

⁷⁵ Н.Б. Демина. Обязательная доля как средство обеспечения прав родственников наследодателя // Нотариус. 2005, No. 4, С. 21.

⁷⁶ Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Vilnius: Justitia, 1998. P. 49.

atsiradimo metu jis buvo nedarbingas dėl sveikatos būklės. Apeliacinės instancijos teismas nustatė, jog invalidumas ieškovui buvo nustatytas nuo 1980 m. gegužės 16 d. iki 1981 m. birželio 1 d. ir nuo 1993 m. sausio 7 d. iki 1994 m. vasario 1 d. Taigi palikimo atsiradimo metu, tai yra 1991 m. birželio 14 d., invalidumas ieškovui nebuvo nustatytas,⁷⁷ todėl jis neturėjo teisės pretenduoti į privalomąją palikimo dalį pagal 1964 m. CK 576 str., kuris garantavo teisę į privalomąją palikimo dalį nepilnamečiams arba nedarbingiems palikėjo vaikams (jų tarpe ir įvaikiams), taip pat nedarbingam mirusiojo sutuoktiniui, tėvams (įtėviams) ir išlaikytiniams.

Anksčiau mūsų nagrinėtos sąvokos buvo apibrėžtos įstatymuose, o sąvoka „reikalingas išlaikymo“ yra vertinamoji, ji neapibrėžta teisės aktuose, ją atskleisime vadovaudamiesi teisiniu reglamentavimu ir teismų praktika, detalizuodami ir vertindami teismų sprendimus ir motyvus, nustatant išlaikymo reikalingumą.

„Išlaikymo reikalingumą gali nustatyti notaras arba teismas“ – teigia A.Vileita Lietuvos Respublikos civilinio kodekso penktos knygos komentare (Vilnius, 2003, P. 29). Notarinė praktika šiuo klausimu nėra vienoda, vieni notarai išduoda paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį nepilnamečiams palikėjo vaikams ir nedarbingam dėl amžiaus ar sveikatos būklės sutuoktiniui be teismo sprendimo, kiti laikosi nuomonės, kad išlaikymo reikalingumą gali nustatyti tik teismas. Lietuvos Notarų rūmų 2006 m. lapkričio 17 d. organizuotoje konferencijoje „Paveldėjimo teisė. Teorija ir praktika.“ Klaipėdos miesto 7 – ojo notarų biuro notarė J.Prižgintienė savo parengtame pranešime „Privalomoji palikimo dalis“ išsakė nuomonę, kad siekiant išvengti ginčų tarp įpėdinių, notaras turėtų išsiaiškinti, ar testamentinis įpėdinis sutinka, „kad būtų išduota privalomoji palikimo dalis“. Rašytinis sutikimas reikalingas žinant, "kad testamentinio įpėdinio ir privalomosios palikimo dalies interesai iš prigimties yra priešingi“. Jeigu testamentinis įpėdinis sutinka, kad būtų išduodamas paveldėjimo teisės liudijimas į privalomąją palikimo dalį, klausimas išsisprendžia taikiai. Kaip teigia J.Prižgintienė, gauti rašytinį „testamentinio įpėdinio sutikimą dėl privalomosios palikimo dalies išdavimo įpareigoja Notariato įstatymas, kurio 1 straipsnyje nurodyta: notariatas yra visuma notarų, kuriems pagal šį įstatymą suteikiama teisė juridškai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrinti šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą.“ Ginčus dėl teisės į privalomąją palikimo dalį nagrinėja teismas.⁷⁸

Nustatant, ar asmuo turi teisę į privalomąją palikimo dalį, turi būti atsižvelgiama į CK nustatytas taisykles. Vadovaujantis CK 3.194 str., nepilnamečiai vaikai visada laikomi

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje P.Rekus v. J.Rekus, Nr. 3K – 3 – 911/2003, kategorijos 30.3; 30.4.

⁷⁸ A.Garmus, V.Gaivenis, A.Valiulis ir kt. / red. K.Jovaišas. Paveldėjimo teisės klausimai // Verslo ir komercinė teisė. 2006, Nr. 4, P. 130.

asmenimis, kuriems reikalingas išlaikymas.⁷⁹ CK 3.72 str. 2 dalyje preziumuojama, kad sutuoktiniui reikalingas išlaikymas, jeigu jis augina bendrą savo ir buvusio sutuoktinio nepilnametį vaiką, yra nedarbingas dėl savo amžiaus arba sveikatos būklės.⁸⁰ Vadinasi, šiems asmenims ir be teismo sprendimo notaras turėtų išduoti paveldėjimo teisės liudijimus į privalomąją palikimo dalį, nes jų išlaikymo reikalingumas yra minėtose įstatymo normose preziumuojamas.

Teismų praktikoje taip pat preziumuoja, kad palikėjo vaikams (įvaikiams), sutuoktiniui, tėvams (įtėviams) išlaikymas yra reikalingas tada, kai asmuo palikėjo mirties dieną yra nepilnametis, nedarbingas dėl savo amžiaus (sulaukęs senatvės pensijos amžiaus) ar sveikatos būklės, taip pat jeigu jis yra palikėjo sutuoktinis ir augina bendrą savo ir palikėjo nepilnametį vaiką. Be to, išlaikymo reikalingumas palikėjo mirties dieną CK 5.20 straipsnio 1 dalyje išvardintiems asmenims yra preziumuojamas ir tada, kai įsiteisėjusiu teismo sprendimu iš palikėjo turto šiems asmenims buvo priteistas išlaikymas.⁸¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šią taisyklę suformulavo sistemiškai aiškinant CK 3.72 str. 2 dalies, CK trečios knygos XII skyriaus antrojo skirsnio „Vaikų ir tėvų tarpusavio išlaikymo pareigos“ normas, kurios nustato: pareigą tėvams materialiai išlaikyti savo vaikus, išlaikymo formą, dydį, o pilnamečius vaikus įpareigoja išlaikyti savo nedarbingus tėvus, taip pat Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 4, 17, 25 straipsnių nuostatas, nustatančias Valstybinių socialinio draudimo pensijų rūšis, jų apskaičiavimo tvarką bei sistemiškai aiškinant Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 2 str. nuostatas, apibrėžiančias neįgalumo sąvoką. Matome, kad teismai aprėpė teisės aktų nustatytas prezumpcijas ir praplėtė jas teismų sprendimais ir motyvais juos priimant.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuota taisyklė verta detalesnio nagrinėjimo, kadangi tai išaiškinimas, kuriuo vadovaujasi ir teismai, ir notarai savo veikloje, sprenddami išlaikymo reikalingumo klausimą.

Palikėjo vaikams (įvaikiams), tėvams (įtėviams) ir sutuoktiniui išlaikymas preziumuojamas tada, kai asmuo palikėjo mirties dieną yra nedarbingas dėl savo amžiaus, t.y. pagal Lietuvos Respublikos valstybinių socialinių draudimo pensijų įstatymą yra sulaukęs senatvės pensijos amžiaus, kuris pagal minėto įstatymo 21 str. 1 dalį moterims nustatomas nuo 60 metų, o vyrams nuo 62 metų ir 6 mėnesių, taip pat išlaikymas preziumuojamas ir palikėjo vaikams (įvaikiams), tėvams (įtėviams) ir sutuoktiniui, kurie yra nedarbingi dėl sveikatos būklės - jiems nustatytas neįgalumo lygis, tai yra kompleksiškai įvertinus nustatytas asmens sveikatos

⁷⁹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 201.

⁸⁰Ten pat.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio kodekso bei Civilinio proceso kodekso normų taikymo“ Nr. A3 – 58 // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. 2002, Nr. 17, P. 455.

būklės, savarankiškumo kasdienėje veikloje ir galimybių ugdytis netekimo mastas.⁸² Šių sąlygų, kurioms esant asmuo preziumuojamas esantis reikalingas išlaikymo, sąrašas nėra baigtinis⁸³. Vadinasi, teismai gali priskirti asmenį prie reikalingų išlaikymo sąrašo ir esant kitoms aplinkybėms. Tačiau teismai sprenddami klausimą dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo kitaip vertino Lietuvos Aukščiausiojo Teismo preziumuojamas nuostatas. Vilniaus apygardos teismas 2007 m. gegužės 18 d. civilinėje byloje Nr. 2A-501/2007, H.Petrauskaitė v. D.Atkočiūnaitė ir A.Žentelis, teigė, kad ta aplinkybė, kad palikėjo vaikas, kuris yra sulaukęs senatvės pensinio amžiaus ir yra nedarbingas, savaime nereiškia, kad jam turi būti išskirta privalomoji palikimo dalis iš mirusiojo – tėvo turto. Teismas atkreipia dėmesį, kad privalomosios palikimo dalies paskirtis yra užtikrinti įstatyme nurodytų asmenų, reikalingų išlaikymo, interesus, vadinasi, išlaikymas reikalingas asmenims, kurie nedirba dėl ligos, amžiaus, yra bedarbiai (registruoti darbo biržoje), gauna nepakankamai pajamų (mažą pensiją, bedarbio pašalpą, nedidelį atlyginimą), tai yra tiek, kad nepakanka būtinoms gyvenimo reikmėms. Todėl teismai, nagrinėdami bylas, dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo, turi atsižvelgti į pretenduojančio į privalomąją palikimo dalį asmens turimą nekilnojamąjį bei kilnojamąjį turtą, taip pat banko indėlius, vertybinius popierius bei kitas pajamas⁸⁴. Teismai turi priimti sprendimą dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo ar neskyrimo, tik įvertinę visas byloje esančias aplinkybes, atsižvelgę į atitinkamo asmens pajamas. Minėtoje byloje teismas atmetė apeliančės prašymą pripažinti jai teisę į privalomąją palikimo dalį, kadangi iš bylos duomenų buvo matyti, kad palikimo atsiradimo dieną apeliančės gaunamos ir turimos pajamos buvo pakankamos pragyventi. Ji gaudavo 454 Lt senatvės pensiją, jos vyras gaudavo 900 Lt pensiją, jie turėjo butą Vilniuje, automobilį, piniginių indėlių ir ketino už 30 – 40 tūkstančių litų pirkti sodybą, visa tai įrodo, kad apeliančė turi pakankamai pajamų užtikrinančių materialinių poreikių patenkinimą ir ji nereikalinga išlaikymo. Analogišką sprendimą priėmė Lietuvos Aukščiausias Teismas 2005 m. sausio 12 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-35/2005, I.Bajarūnienė v. D.Neuronienė, kurioje teismas taip pat atmetė kasatorės prašymą priteisti jai privalomąją palikimo dalį po jos motinos mirties, vadovaudamasis tuo, kad byloje yra surinkta pakankamai faktų, įrodančių, kad kasatorei palikėjos mirties dieną nebuvo reikalingas išlaikymas. Nors ji ir buvo senatvės pensininkė ir gaudavo tik 292,27 Lt pensiją, tačiau kitas turimas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas – lengvasis automobilis, žemės sklypas sodų bendrijoje, butas, parodo, kad kasatorės turimas turtas ir iš jo gaunamos pajamos buvo pakankamos pragyventi ir išlaikymas jai nebuvo reikalingas.

⁸² Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 83 - 2983.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje E.Janutienė v. E.Jasudas, Nr. 3K-3-323/2005, kategorija 34.4.3.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje I.Bajarūnienė v. D.Neuronienė, Nr. 3K-3-35/2005, kategorija 34.4.3.

Teismai sprenddami išlaikymo reikalingumo klausimą, turi atsižvelgti ne tik į pretenduojančio į privalomąją palikimo dalį turimą turtą, bet ir į tai ar jis turi pilnamečių vaikų. Lietuvos Aukščiausias Teismas 2005 m. birželio 1 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-323/2005, E.Janutienė v. E.Jasudas, atkreipė dėmesį į tai, kad CK 3.205 str. 1 dalyje nustatyta, kad „pilnamečiai vaikai privalo išlaikyti savo nedarbingus ir paramos, išlaikymo reikalingus tėvus ir jais rūpintis“, todėl jei byloje yra duomenų, kad įpėdinis, pretenduojantis į privalomąją palikimo dalį turi pilnamečių vaikų, reikia išsiaiškinti ar jie teikia materialinę paramą tėvams.⁸⁵ Tik tuo atveju jei įpėdinis neturi lėšų, būtinų jo poreikiams patenkinti ir materialinės paramos neteikia pilnamečiai jo vaikai – asmeniui turėtų būti išduotas paveldėjimo teisės liudijimas į privalomąją palikimo dalį. Tačiau šia taisykle vadovaujasi ne visi teismai priimdami sprendimus, dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo. Vilniaus apygardos teismas 2007 m. sausio 9 d. civilinėje byloje Nr. 2S – 28 – 52/2007, patenkino pareiškėjos prašymą priteisti jai privalomąją palikimo dalį po sutuoktinio, kuris turtą testamentu paliko svetimam asmeniui, mirties, kuri grindė tuo, kad yra senyvo amžiaus, gauną mažą pensiją ir todėl yra reikalinga išlaikymo. Teismas vertindamas bylos aplinkybes neatkreipė dėmesio, kad pareiškėja turi pilnametį, darbingą sūnų, kuris turėtų teikti išlaikymą savo nedarbingai motinai, taip pat neišsiaiškino, ar pareiškėja turi kito turto. Manome, kad neįvertinus šių aplinkybių teismo sprendimas minėtu atveju nėra visiškai pagrįstas.

Vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 1 d. konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio kodekso bei Civilinio proceso kodekso normų taikymo“ Nr. A3 – 58, palikėjo vaikams (įvaikiams), tėvams (įtėviams) ir sutuoktiniui išlaikymas preziumuojamas tada, kai asmuo palikėjo mirties dieną yra nedarbingas dėl sveikatos būklės. Tačiau nei teismai, nei įstatymai nenumato, koks sveikatos būklės lygis garantuoja teisę į išlaikymą. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutartyje Nr. 3K-3-1403/2002 m. ieškovas prašė priteisti privalomąją palikimo dalį po motinos mirties (motina mirė 1995 m. balandžio 8 d.), savo prašymą jis grindė tuo, kad palikimo atsiradimo metu buvo trečios grupės invalidas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjęs Ilgalaikio ir pastovaus darbingumo netekimo (invalidumo) nustatymo tvarkos, patvirtintos Sveikatos apsaugos ministro ir Socialinės apsaugos ir darbo ministrės 2000 m. balandžio 28 d. įsakymo, 32.1 papunktį, nustatė, kad trečia invalidumo grupė nustatoma asmenims, kuriems dėl jų organizmo būklės ne mažiau kaip trečdaliu sumažėja darbingumas. Tokiu būdu teismas konstatavo, kad trečios grupės invalidumą turinčių žmonių nėra pagrindo laikyti nedarbingais asmenimis ir jie pagal 1964 m. CK 576 str. nėra priskiriami prie asmenų, galinčių pretenduoti į privalomąją palikimo dalį remdamiesi nedarbingumu.

⁸⁵ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje B.Mažeikienė v. J.Grikinytė, Nr. 2A-174/2006, kategorijos 34.4.3; 34.5.

Vadovaujantis šiuo metu galiojančiu 2006 m. kovo 28 d. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu Nr. A1 – 89 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. A1 – 285 „Dėl darbingumo lygio nustatymo pereinamuoju laikotarpiu taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ šiuo metu invalidumo grupės prilyginamos darbingumo lygiui. Minėto įsakymo 3 punkte nustatyta, kad „I invalidumo grupė prilyginama 15 procentų darbingumo lygiui (asmuo laikomas nedarbingu), II invalidumo grupė prilyginama 35 procentų darbingumo lygiui (asmuo laikomas iš dalies darbingu) ir III invalidumo grupė prilyginama 50 procentų darbingumo lygiui (asmuo laikomas iš dalies darbingu)“. Priklausomai nuo esamo darbingumo lygio nustatomas ne tik gaunamos netekto darbingumo pensijos dydis, bet ir asmens gebėjimas dirbti bei patenkinti savo poreikius. Vadinasi, ne visais atvejais privalomoji palikimo dalis išskiriama esant psichinei ar fizinei negaliai. Manome, kad turėtume vadovautis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluota taisykle sprendžiant klausimus dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo, atsižvelgti į pretenduojančio į privalomąją palikimo dalį asmens gaunamas pajamas, turimą nekilnojamąjį bei kilnojamąjį turtą, kitas pajamas bei negalią, dėl kurios asmuo nesugeba dirbti bei tenkinti savo materialinių poreikių⁸⁶. Tačiau ne visais atvejais vadovaujama šia taisykle. Lietuvos Aukščiausias Teismas 2003 m. rugsėjo 22 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-847/2003, A.Marcinkevičius v. Palangos miesto notarų biuras, pripažino išlaikymo reikalingumo faktą ir teisę gauti privalomąją palikimo dalį nedarbingam dėl ligos palikėjo vaikui, nenustačius, ar jis neturi kitų pajamų, kilnojamojo ir nekilnojamojo turto, ir ar jo negalia neleidžia asmeniui dirbti bei tenkinti savo materialinius poreikius. Mūsų nuomone, šios aplinkybės turėjo būti iširtos, kadangi priklausomai nuo darbingumo lygio asmuo gali gauti papildomų lėšų dirbdamas darbą, atitinkantį jo sveikatos būklę, nereikalaujantį specialių žinių, fizinių gebėjimų ir įgūdžių. Šiuo atveju teismas neištyrė visų bylos aplinkybių.

Nagrinėdami klausimą dėl išlaikymo reikalingumo, tai yra įpėdinio įtraukimą į asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, sąrašą, kreipiame dėmesį į jo gebėjimą patenkinti materialinius poreikius, o ne į formalias aplinkybes – senatvę, pensinį amžių ar nedarbingumą dėl sveikatos būklės. Išlaikymo reikalingumo klausimas aklaui nesiejamas su nedarbingumu kaip buvo numatyta 1964 m. CK. Pagal 1964 m. CK 576 str. nepilnamečiai arba nedarbingi palikėjo vaikai (jų tarpe ir įvaikiai), taip pat nedarbingi mirusiojo sutuoktinis, tėvai (įtėviai) ir išlaikytiniai paveldėdavo, nepriklausomai nuo testamentinio turinio, ne mažiau kaip dvi trečiąsias tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų, paveldinti pagal įstatymą. Išlaikymo reikalingumas buvo siejamas tik su nedarbingumu.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje V.J.Bražinskas v. A.Bražinskas, Nr. 3K-3-1403/2002, kategorija 30.4.

Vadovaujantis 1964 m. CK 576 str., nedarbingais asmenimis buvo laikomi asmenys, kurie palikimo atsiradimo momentu buvo sulaukę senatvės pensinio amžiaus, nepriklausomai nuo to, paskirta jiems senatvės pensija ar ne.⁸⁷ Nedarbingais buvo laikomi nepilnamečiai ir asmenys, kuriems palikimo atsiradimo diena buvo nustatytas I, II, III grupės invalidumas (šiuo metu invalidumo grupės prilyginamos darbingumo lygiui). Čia neturi reikšmės amžiaus kriterijus, o pirmuoju atveju – sveikatos kriterijus⁸⁸, todėl teismai galėjo pripažinti teisę į privalomąją palikimo dalį vadovaudamiesi tik viena iš esančių aplinkybių – pensinį amžių ar sveikatos būklę. Teismai nustatydamo, ar pretenduojantis į privalomąją palikimo dalį įpėdinis yra nedarbingas, o ar jis reikalingas išlaikymo, netirdavo. Išlaikymo faktas buvo svarbus tik sprendžiant dėl išlaikytinių teisės į privalomąją palikimo dalį. Teismas konstatuodavo, kad asmuo turi teisę į privalomąją palikimo dalį jei įpėdinis buvo nedarbingas. Įstatymas nedarbingo asmens teisės į privalomąją palikimo dalį nesiejo su išlaikymo faktu, todėl jis neprivalėjo įrodinėti, kad buvo mirusiojo išlaikomas. Tokį sprendimą priėmė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. rugsėjo 22 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-460/1999, K.Alaburda v. I.Tumalavičienė.

Vadovaudamiesi 1964 m. CK 576 str. teismai sprenddami klausimą dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo netirdavo, ar asmuo, prašantis priteisti privalomąją palikimo dalį turi kilnojamo, nekilnojamo turto, pajamų, ar jis gali patenkinti savo materialinius poreikius, ar ne. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2002 m. sausio 9 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-39/2002, J.Laumakis v. B.Radiunienė, priteisė ieškovui – mirusiosios sutuoktiniui, teisę gauti privalomąją palikimo dalį, vadovaujantis tik tuo faktu, kad jis yra nedarbingas – jam paskirta ir mokama senatvės pensija, ir tai, kad ieškovas dirba, pasak teismo, neatima iš jo nedarbingo asmens statuso. Mūsų nuomone, toks teisinis reglamentavimas ir teisminė praktika buvo taisytina, kadangi nebuvo atsižvelgiama į privalomosios palikimo dalies paskirtį – apsaugoti išlaikymo reikalingo asmens interesus ir susidarydavo situacijų, kai privalomąją palikimo dalį gaudavo asmenys, kurie galėjo pasirūpinti savimi ir savo materialinių poreikių patenkinimu.

Pagal galiojantį CK pretenduoti į privalomąją palikimo dalį gali ir darbingi asmenys, bet palikimo atsiradimo dieną neturėję pakankamai lėšų gyventi. Pavyzdžiui, darbingas palikėjo sutuoktinis, auginantis nepilnametį palikėjo vaiką, nors jis ir darbingas pagal amžių ir sveikatos būklę, bet niekur nedirba, kadangi prižiūri kūdikį, todėl gali kreiptis į teismą dėl išlaikymo reikalingumo pergyvenusiam sutuoktiniui nustatymo. Tačiau, tokiais atvejais išlaikymo reikalingumas nėra įstatymo preziumuojamas. Vadinasi, teisė į privalomąją palikimo dalį gali

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje A.Simutis v. V.Zubaitė, Nr. 3K-3-239/2001, kategorija 30.4.

⁸⁸ Ten pat.

būti pripažinta ir kitais, CK 5.20 str. 1 dalyje nepaminėtais, atvejais, tačiau tada išlaikymo reikalingumas nėra preziumuojamas ir turi būti nustatytas teismine tvarka.

Išnagrinėję asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, kategorijas, pastebime, kad galiojančio CK normos, reglamentuojančios privalomosios palikimo dalies skyrimą yra tobulesnės nei 1964 m. CK normos, kadangi atsisakyta daug neaiškumų ir sumaišties įnešusios išlaikytinių kategorijos. Nesiejant išlaikymo reikalingumo tik su nedarbingumu bei atsižvelgiant į visą asmens turimą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, siekiama, kad privalomąją palikimo dalį gautų tik jos reikalingi asmenys ir taip būtų užtikrinta privalomosios palikimo dalies paskirtis. Tačiau ir 2001 m. liepos 1 d. priimto CK nuostatos, reglamentuojančios privalomąją palikimo dalį turėtų būti detalizuojamos, nurodant, kas turi teisę spręsti dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo, ar neskyrimo. Poskyryje nagrinėtos problemos parodė, kad reikėtų atkreipti dėmesį į įvaikių bei tėvių paveldėjimo galimybes, bažnytinę santuoką įforminusių sutuoktinių paveldėjimo teises. Manome, kad įtraukus sugyventinius į asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, sąrašą būtų apsaugotos jų teisės. Šiuos ir daugelį kitų su privalomąja palikimo dalimi susijusių klausimų nagrinėja teismų praktika, tačiau ne visais atvejais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika yra pakankamai išsami ir taikoma žemesnės instancijos teismuose, todėl manome, kad šiame poskyryje mūsų aptartos problemos, o tuo labiau „išlaikymo reikalingumo“ nustatyto kriterijai turi būti reglamentuojami įstatyme.

3.3 Privalomosios palikimo dalies apskaičiavimo klausimai ir skyrimo problemos.

Nustatę privalomosios palikimo dalies paskirtį, CK nustatytą ir teismų praktikos sukonkretintą asmenų, galinčių pretenduoti į privalomąją palikimo dalį, ratą, galime nagrinėti privalomosios palikimo dalies dydžio apskaičiavimo ir skyrimo ypatumus. Manome, kad tai tema, kurią verta nuodugniai išnagrinėti, kadangi ir CK nuostatos, ir teismų praktika dar nepakankamai reglamentuoja privalomosios palikimo dalies apskaičiavimą, bet tik teisingai apskaičiavus tenkančią privalomąją palikimo dalį bus apsaugotos asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, teisės, užtikrintas jų materialinių poreikių patenkinimas.

CK 5.20 str. 1 dalis nustato, kad „palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (tėviai), kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, paveldi, nepaisant testamentinio turinio, pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldinti pagal įstatymą (privalomoji dalis), jeigu testamentu neskirta daugiau.“ Straipsnyje įtvirtinta taisyklė, kad įpėdiniai, kuriems testamentu palikta daugiau kaip pusė tos dalies, kuri jiems tektų paveldinti pagal įstatymą, neturi teisės į privalomąją palikimo dalį, kadangi jiems palikta palikimo dalis užtikrina jų interesų apsaugą. Vadinas, į privalomąją palikimo dalį CK 5.20 str. 1 dalyje minėti asmenys gali pretenduoti jei

jie neišvardinti testamente kaip įpėdiniai, testatorius juos konkrečiai išvardijo testamente kaip asmenis, iš kurių atimta teisė paveldėti arba kai testamentu jiems palikta mažiau kaip pusė palikimo dalies, kurią jie gautų, jei paveldėtų pagal įstatymą.

Kaip rodo teismų praktikos analizė, paprastai į privalomąją palikimo dalį pretenduoja palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (įtėviai), kurie nušalinti nuo paveldėjimo pagal testamentą, konkrečiai nurodant, kad jiems atimama teisė paveldėti, arba neišvardijus jų testamente kaip įpėdinių. Tačiau galima situacija, kai testatorius testamentu paliko įpėdiniui, kuriam reikalingas išlaikymas, mažiau nei pusę palikimo dalies, kuri jam tektų paveldint pagal įstatymą. Toks atvejis nenagrinėtas teismų praktikoje, CK nenurodyti galimos situacijos sprendimo būdai. Šiuo atveju įpėdinis gali paveldėti testamentu palikto ir pusės tos dalies, kuri tektų paveldint pagal įstatymą skirtumą⁸⁹, šis skirtumas, kartu su testamentu paliktu turtu, bus ta dalis, kuri užtikrins asmens, kuriam reikalingas išlaikymas, turtinius interesus. Tarkim testatorius testamentu nustatė, kad 3/4 dalis palikimo palieka bažnyčiai ir 1/4 dalį savo nepilnamečiam sūnui, kuris yra vienintelis įstatyminis įpėdinis. Jei testatorius nebūtų sudaręs testamento, tai jo nepilnametis sūnus paveldėtų visą palikimą, kuris sudarytų vienetą. Pagal CK 5.20 str. 1 dalį palikėjo vaikai gali pretenduoti į pusę palikimo dalies, kuri jiems tektų paveldint pagal įstatymą, nagrinėjamu atveju vaikas turėtų gauti 1/2 palikimo dalį, tačiau testamentu jam paskirta tik 1/4 palikimo dalis. Iš 1/2 palikimo dalies (tai yra pusės tos dalies, kuri tektų paveldint pagal įstatymą) atėmę 1/4 dalį, kuri palikta testamentu, gausime 1/4 dalį, ši dalis turi būti pridėta prie testamentu palikto turto tam, kad nepilnametis palikėjo vaikas gautų jam įstatymo garantuojamą privalomąją palikimo dalį. Vadinasi, tokiu atveju įpėdinis, kuris turi būti išlaikomas, paveldės ir pagal testamentą, ir pagal įstatymą, bet ne daugiau kaip pusę tos dalies, kurią jis būtų paveldėjęs, jei nebūtų testamento.⁹⁰ Nepilnamečio testatoriaus vaiko palikimo dalis padidėja iki 1/2, kuri sudaro pusę palikimo dalies, kurią gautų paveldėdamas pagal įstatymą, iš kurių 1/4 dalį vaikas paveldės pagal testamentą, ir 1/4 dalį pagal įstatymą, kaip įstatymo garantuojamą privalomąją palikimo dalį, tuo tarpu testamentinio įpėdinio – bažnyčios, palikimas sumažinamas nuo 3/4 iki 2/4 dalių (arba 1/2 dalies), kad būtų apsaugoti nepilnamečio palikėjo vaiko interesai.

Tais atvejais, kai asmenys, turintys teisę į privalomąją palikimo dalį, neišvardijami testamente kaip testamentiniai įpėdiniai, arba iš jų atimama teisė paveldėti pagal testamentą išvardijus juos testamente kaip asmenis, nušalintus nuo paveldėjimo, privalomoji palikimo dalis turi sudaryti ne mažiau kaip pusę tos dalies, kuri jiems tektų paveldint pagal įstatymą. Pavyzdžiui testatorius turėjo du vaikus, nepilnametę dukrą ir pilnametį sūnų, bet testamentu pusę (1/2 dalį) palikimo paliko pilnamečiam sūnui, o kitą pusę (1/2 dalį) palikimo savo sugyventinei.

⁸⁹ Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Vilnius: Justitia, 1998. P. 31.

⁹⁰ Ten pat.

Vaikai yra vieninteliai palikėjo įstatyminiai įpėdiniai, pagal įstatymą jie paveldėtų visą tėvo palikimą, kuris kiekvienam sudarytų po 1/2 palikimo dalį. Testatoriaus nepilnametis vaikas – duktė yra reikalinga išlaikymo, tačiau ji nenurodyta testamente kaip paveldėtoja, vadinasi jai priklauso privalomoji palikimo dalis, kuri konkrečiu atveju sudarys 1/4 palikimo dalį (kadangi pagal įstatymą ji būtų paveldėjusi 1/2 palikimo dalį, tai pusė tos dalies, kuri tektų paveldint pagal įstatymą bus 1/4 dalis). Įpėdinei išskyrus privalomąją palikimo dalį atitinkamai sumažėja testamentinių įpėdinių paveldima turto dalis ir vietoj testamentu paskirtos 1/2 palikimo dalies kiekvienas iš jų gaus po 3/8 dalis turto (kadangi iš viso palikto turto, kuris sudaro vienetą atėmus 1/4 palikimo dalį, kas sudaro privalomąją palikimo dalį, gauname 3/4 dalis palikimo, jas padalijame iš 2 (kadangi yra du testamentiniai įpėdiniai) ir gauname po 3/8 dalis turto).

Minėta situacija pakankamai lengvai sprendžiama, tačiau kaip reikėtų elgtis ir kokiomis taisyklėmis nustatant privalomąją palikimo dalį vadovautis situacijoje, kai testatorius turėjo du vaikus, nepilnametę dukrą ir pilnametį, tačiau turintį visišką fizinę negalią sūnų, kuris negali savimi pasirūpinti, jam reikalinga nuolatinė globa. Testatorius testamentu pusę (1/2 dalį) palikimo paliko pilnamečiam, neįgaliam sūnui, o kitą pusę (1/2 dalį) palikimo savo sugyventinei. Vaikai yra vieninteliai palikėjo įstatyminiai įpėdiniai, pagal įstatymą jie paveldėtų visą tėvo palikimą, kuris kiekvienam sudarytų po 1/2 palikimo dalį. Testatoriaus vaikai – duktė ir sūnus yra reikalingi išlaikymo, tačiau duktė nenurodyta testamente kaip paveldėtoja, vadinasi jai priklauso privalomoji palikimo dalis, kuri konkrečiu atveju sudarys 1/4 palikimo dalį. Įpėdinei išskyrus palikimo dalį, atitinkamai mažinama testamentinių įpėdinių paveldimo turto dalis, tačiau nagrinėjamu atveju vienas iš testamentinių įpėdinių taip pat priklauso asmenų kategorijai, kuriems priklauso privalomoji palikimo dalis. Neįgaliam sūnui testatorius paliko 1/2 palikimo dalį, privalomoji palikimo dalis jam sudarys tik 1/4 dalį, vadinasi jam testamentu palikta daugiau kaip pusė palikimo, kuri jis gautų paveldėdamas pagal įstatymą. Ar nagrinėjamu atveju išskiriant privalomąją palikimo dalį dukteriai turėtų būti mažinama ir sugyventinei, ir neįgaliam sūnui testamentu palikta palikimo dalis, bet ar tokiu atveju būtų paisoma įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, interesų? Ar toks palikimo dalies mažinimas užtikrintų pakankamą išlaikymą neįgaliam sūnui? O gal turėtų būti mažinama tik sugyventinei priklausanti palikimo dalis? Šie ir daugelis kitų klausimų lieka neatsakyti, CK nenurodo kaip turėtų būti sprendžiami su privalomąja palikimo dalimi ir jos išskyrimu susiję klausimai, o teismai tik sprendžia, priklauso asmeniui privalomoji palikimo dalis, ar ne, nedetalizuojant jos apskaičiavimo ir skyrimo tvarkos.

Pergyvenusio ir reikalingo išlaikymo sutuoktinio privalomoji palikimo dalis apskaičiuojama specialia tvarka, kadangi ir paveldint pagal įstatymą sutuoktiniui numatytas ypatingas paveldimo turto apskaičiavimo būdas. Sutuoktinio paveldimo turto dalis priklauso nuo to, ar yra pirmos ir antros eilės įpėdinių ir kiek jų yra. Pagal CK 5.13 str. sutuoktinis „su pirmos

eilės įpėdiniais paveldi vieną ketvirtadalį palikimo, jeigu įpėdinių ne daugiau kaip trys, neįskaitant sutuoktinio. Jeigu įpėdinių daugiau kaip trys, sutuoktinis paveldi lygiomis dalimis su kitais įpėdiniais. Jeigu sutuoktinis paveldi su antros eilės įpėdiniais, jam priklauso pusė palikimo. Nesant pirmos ir antros eilės įpėdinių, sutuoktinis paveldi visą palikimą.“ Kadangi privalomoji palikimo dalis sudaro pusę tos dalies, kurią gautų asmuo paveldėdamas pagal įstatymą – tai ir pergyvenusio sutuoktinio privalomoji dalis priklauso nuo įstatyminių įpėdinių skaičiaus. Jei palikėjas turėjo du vaikus ir sutuoktinį, kuris buvo neįgalus ir negalėjo savimi pasirūpinti, bet testamentu visą savo turtą paliko vaikams – tai pergyvenusiam sutuoktiniui privalomoji palikimo dalis sudarytų 1/8 palikimo dalį (1/4 palikimo dalį padalijame per pusę ir gauname 1/8). Jei palikėjas testamentu turtą paliko tėvams, o pergyvenusiam ir reikalingam išlaikymo sutuoktiniui nieko nepaskyrė – jo privalomoji palikimo dalis sudarys 1/4 palikimo dalį. Nesant pirmos ir antros eilės įpėdinių, likusio gyvo sutuoktinio privalomoji palikimo dalis būtų pusė palikimo⁹¹.

Atkreipėme dėmesį, kad apskaičiuojant privalomąją palikimo dalį pirmiausia turi būti atsižvelgta į visų įpėdinių, galinčių paveldėti pagal įstatymą, skaičių. Tačiau kartais apskaičiuoti įstatyminius įpėdinius būna nelengva, praktikoje pasitaiko situacijų, vertinamų nevienareikšmiškai, todėl jas verta nuodugniau išnagrinėti. Pavyzdžiui, palikėjas turėjo keturis vaikus, iš kurių vienas mirė prieš atsirandant palikimui. Šiuo atveju galimi du įstatyminių įpėdinių ir privalomosios palikimo dalies apskaičiavimo variantai:

1) jei miręs palikėjo vaikas turi vaikų (palikėjo vaikaičių), tai jie pagal įstatymą paveldėtų atstovavimo tvarka (CK 5.12 str.). Palikimas bus dalijamas į keturias dalis. Privalomoji palikimo dalis bus lygi pusei tos dalies, kurią įpėdinis galėtų paveldėti jei nebūtų testamentu⁹², vadinasi, jei vienas iš palikėjo vaikų būtų reikalingas išlaikymo jis gautų privalomąją palikimo dalį, lygią 1/8 (1/4 palikimo dalį padalijame per pusę ir gauname 1/8);

2) jei miręs palikėjo vaikas neturėjo vaikų, pagal įstatymą paveldėtų trys įpėdiniai po 1/3 palikimo dalį. Privalomoji palikimo dalis būtų lygi 1/6⁹³ palikimo daliai (1/3 dalį padalijus per pusę gauname 1/6 dalį).

Kitas svarbus momentas apskaičiuojant privalomosios palikimo dalies dydį yra paveldimo turto nustatymas. Nustatant privalomąją palikimo dalį atsižvelgiama į viso paveldimo turto vertę, įskaitant ir įprastinio namų apstatymo ir apyvokos reikmenų vertę⁹⁴, tačiau CK nenurodo, kaip ji apskaičiuojama. Rusų autorės M.V.Teliukinos nuomone, nekilnojamojo turto vertei nustatyti turėtų būti pasitelkiama vidutinė rinkos vertė, kuri buvo palikimo atsiradimo

⁹¹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 202.

⁹² A.Garmus, V.Gaivenis, A.Valiulis ir kt. / red. K.Jovaišas. Paveldėjimo teisės klausimai // Verslo ir komercinė teisė. 2006, Nr. 4, P. 131.

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 - 2262.

dieną⁹⁵, tačiau kokiais kriterijais reikėtų vadovautis vertinant brangios paveikslų kolekcijos vertę? Manome kad šiuo atveju neišsiverstume be turto vertintojų pagalbos. Be to neaptarta ir tai, kokia forma skiriama privalomoji palikimo dalis. Tarkime privalomoji palikimo dalis įpėdiniui sudaro 1/4 palikimo dalį, tačiau neaišku, ar tai reiškia, kad privalomasis įpėdinis paveldės viso palikėjo likusio turto 1/4 dalį, tai yra 1/4 dalį buto ir 1/4 dalį piniginių indėlių banke, ar apskaičiavus viso paveldimo turto vertę, kuri pavyzdžiui sudaro 120000 Lt, įpėdiniui išskiriama 1/4 palikimo dalis, šiuo atveju tai bus 30000 Lt, tačiau šiuo atveju susiduriama su dar viena problema, kaip išskirti šią įpėdiniui tenkančią privalomąją palikimo dalį, kad būtų apsaugotos asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, teisės ir nebūtų pažeistos testamentinių įpėdinių teisės.

Lietuvoje teismai priimdami sprendimą, pripažinti įpėdiniui teisę į privalomąją palikimo dalį, nurodo, kokią paveldimo turto dalį jam pripažįsta, pavyzdžiui Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2001 m. vasario 28 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-239/2001, A.Simutis v. V.Zubaitė, pripažino kasatoriui, kuris buvo vienintelis palikėjos įstatyminis įpėdinis, teisę į privalomąją palikimo dalį ir turtinę teisę paveldėti 2/3 dalis žemės sklypo. Manome, kad tokia privalomosios palikimo dalies išskyrimo forma būtų tinkama, kadangi vertinant turtą vidutine rinkos verte ir po to skiriant privalomąją palikimo dalį atskiru turtu ar pinigų suma, kuri sudaro privalomąją palikimo dalį, gali kilti daug neaiškumų, visų pirma, nesant įstatyminės bazės šiuo klausimu nežinosime, kokia rinkos verte vadovautis, palikimo atsiradimo dienos ar paveldėjimo teisės liudijimo išdavimo, be to, kam tektų apmokėti turo vertintojų darbą ir ar tikrai tokia privalomosios palikimo dalies skyrimo forma tenkintų įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, interesus bei nepažeistų testamentinių įpėdinių teisių?

Pagal CK 5.14 str. įprastinio namų apstatymo ir apyvokos reikmenys pereina įpėdiniams pagal įstatymą, nesvarbu kokia jų paveldėjimo eilė, jei jie gyveno kartu su palikėju ne mažiau kaip metus iki palikėjo mirties. Įprasto namų apstatymo ir apyvokos reikmenis pagal įstatymą paveldintis įpėdinis, turintis teisę į privalomąją palikimo dalį, kai šių reikmenų vertė didesnė nei privalomoji palikimo dalis, neturi teisės gauti papildomą dalį. Jis gautų papildomą dalį tuo atveju jeigu įprasto namų apstatymo ir apyvokos reikmenų vertė būtų mažesnė už pusę dalies, kuri, tektų tokiam įpėdiniui paveldinti pagal įstatymą.⁹⁶

Apskaičiuojant paveldimo turto vertę turi būti atsižvelgiama ne tik į palikėjo paliktą kilnojamą, nekilnojamą turtą, bet ir į palikėjo skolas. CK 5.52 str. numato, kad „įpėdiniai, priėmę palikimą turto valdymo perėmimu ar padavę pareiškimą notarui, už palikėjo skolas atsako visu savo turtu“, tuo tarpu įpėdiniai, priėmę palikimą pagal teismo antstolio sudarytą apyrašą, už

⁹⁵ Телюкина М.В. Наследственное право. Комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации. Москва: Дело, 2002. С. 104.

⁹⁶ A.Vileita. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo tiesė (2) // Justitia, 2003 m. Nr. 3-4 (45-46), P. 29.

palikėjo skolas atsako tik paveldėtu turtu⁹⁷. Nustatant privalomosios palikimo dalies dydį iškykla klausimas, ar įpėdinis, kuriam reikalingas išlaikymas, priėmęs palikimą ne pagal antstolio sudarytą apyrašą atsako už palikėjo skolas savo turto? Mūsų nuomone ne, kadangi toks įpėdinis yra išlaikymo gavėjas, jei būtų nuspręsta, kad jis taip pat turi atsakyti už palikėjo skolas savo turto, privalomosios palikimo dalies institutas prarastų savo prasmę,⁹⁸ tai yra apsaugoti įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, turtinius interesus. Manome, kad privalomoji palikimo dalis turėtų būti apskaičiuojama iš palikimo, likusio sumokėjus skolas palikėjo kreditoriams. Todėl manome, kad siekiant apsaugoti įpėdinių teises, asmenys, kuriems reikalingas išlaikymas, palikimą turėtų priimti tik pagal antstolio sudarytą paveldimo turto apyrašą.

Mūsų aptartos privalomosios palikimo dalies nuostatos įsigaliojo nuo 2001 m. liepos 1 dienos, tai yra priėmus šiuo metu galiojančią CK. 1964 m. CK 576 str. nustatė, kad „nepilnamečiai arba nedarbingi palikėjo vaikai (jų tarpe ir įvaikiai), taip pat nedarbingi mirusiojo sutuoktinis, tėvai (įtėviai) ir išlaikytiniai paveldi nepriklausomai nuo testamentu turinio, ne mažiau kaip dvi trečiąsias tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų, paveldint pagal įstatymą (privalomoji dalis).“

Privalomosios palikimo dalies apskaičiavimo metodika pagal ankstesnįjį CK analogiška galiojančiai, skiriasi tik privalomosios palikimo dalies dydis, kuris, priėmus naująjį CK, buvo sumažintas nuo 2/3 iki 1/2 dalies taip pat reikia nepamiršti, kad sutuoktinis ir tėvai pagal ankstesnįjį CK buvo priskiriami pirmos eilės įpėdiniams. Pirmiausia turi būti nustatomi įpėdiniai, kurie nesant testamentu, turėtų teisę paveldėti pagal įstatymą. Pavyzdžiui, testatorius visą turtą paliko pašaliniam asmeniui, tačiau jis turi dvi dukras, sūnų ir žmoną, kurie palikėjo mirties momentu buvo nedarbingi, pagal įstatymą jie paveldėtų po 1/4 palikimo dalį. Privalomoji palikimo dalis jiems apskaičiuojama pagal įstatymą priklausančią dalį padauginus iš 2/3 ($1/4 \times 2/3$)⁹⁹, jų privalomoji palikimo dalis kiekvienam sudarytų 1/6 palikimo dalį.

Manome, kad vertos dėmesio yra Rusijos Federacijos CK 1149 str. nuostatos, kurios reglamentuoja teisę į privalomąją palikimo dalį ir jos skyrimo ypatumus. Šio straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinta, kad „nepilnamečiai ir nedarbingi palikėjo vaikai, jo nedarbingas sutuoktinis, tėvai, taip pat nedarbingi išlaikytiniai (kurie buvo išlaikomi palikėjo ne mažiau kaip metus, nepriklausomai nuo to, gyveno jie kartu su palikėju ar ne), paveldi, nepriklausomai nuo testamentu turinio, ne mažiau kaip pusę tos dalies, kuri jiems tektų paveldint pagal įstatymą“. Šios nuostatos panašios į 1964 m. CK nuostatas dėl privalomosios palikimo dalies, skirtumas tik tas, kad privalomoji palikimo dalis sumažinta nuo 2/3 iki 1/2 palikimo dalies. Tačiau esminis skirtumas Rusijos Federacijos įstatymo ir Lietuvoje galiojusių civilinių įstatymų yra tas, kad

⁹⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 - 2262.

⁹⁸ A.Garmus, V.Gaivenis, A.Valiulis ir kt. / red. K.Jovaišas. Paveldėjimo teisės klausimai // Verslo ir komercinė teisė. 2006, Nr. 4, P. 130.

⁹⁹ Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Vilnius: Justitia, 1998. P. 50.

pagal Rusijos Federacijos CK teisė į privalomąją palikimo dalį įpėdiniui pirmiausia įgyvendinama iš turto, kuris nepaliktas testamentu, jei tokio yra, ir tik tuo atveju, jei testamentu neaparto turto nėra ar trūksta privalomajai daliai – teisė į privalomąją palikimo dalį įgyvendinama ir iš testamentu kitiems asmenims palikto turto¹⁰⁰. Minėta nuostata, rusų autorės M.V.Teliukinos, o taip pat ir mūsų nuomone, yra taisytina. Manome, kad ši nuostata daugiau apsaugo testamentinių, o ne Rusijos Federacijos CK 1149 str. nurodytų įpėdinių teises ir interesus. Šiems įpėdiniams privalomoji palikimo dalis pirmiausia išskiriama iš turto, kuris nepaliktas testamentu, vadinasi jei nepalikto turto yra ne mažiau kaip pusė tos dalies, kurią įpėdinis gautų paveldėdamas pagal įstatymą, jis ir sudarys privalomąją palikimo dalį. Įpėdinis negali pretenduoti į testamentu paliktą turtą, koks jis jam bebūtų reikalingas, jei yra testamentu neaparto turto. Tokiu atveju gali susidaryti situacija kai įpėdinis paveldi turtą, kuris jam gali būti visai bevertis. Tarkim įpėdinis, palikėjo vaikas, turi visišką negalią yra paralyžuotas, nedarbingas, ir neturi gyvenamosios vietos, tačiau tėvas testamentu gyvenamąjį namą su ūkio pastatais ir visą kitą nekilnojamąjį turtą testamentu paliko svetimam asmeniui, testamentu neapartas liko tik automobilis ir šaunamasis ginklas. Šis turtas, atsižvelgus į viso paveldimo turto vertę, sudarė ne mažiau kaip pusę tos dalies, kuri tektų paveldint pagal įstatymą, todėl įpėdiniui šis turtas buvo paskirtas kaip privalomoji palikimo dalis, nors ir buvo jam mažiau reikalingas nei gyvenamasis namas. Minėtas pavyzdys rodo, kad įpėdinių, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, teisės Rusijos Federacijos CK 1149 str. nuostatomis nėra pakankamai saugomos. Lietuvos Respublikos CK 5.20 str. nuostatos šiuo atžvilgiu yra priimtinesnės.

Rusijos Federacijos CK reglamentavimas dėl privalomosios palikimo dalies yra ypatingas ir tuo, kad 1149 str. 4 dalyje numatyta teismo teisė sumažinti ar atimti iš įpėdinių teisę į privalomąją palikimo dalį „jei privalomasis įpėdinis tam tikru turtu nesinaudojo, o testamentinis įpėdinis juo naudojosi gyvenimui (gyvenamasis namas, butas) arba kurį naudojo pajamoms gauti (darbo įrankiai, dirbtuvės), teismas gali atsižvelgdamas į įpėdinių turtinę padėtį sumažinti arba atimti teisę į privalomąją palikimo dalį“. Ši teisė teismams suteikiama tik esant įstatymo įtvirtintiems pagrindams. Tai yra: kalbama apie konkretų turtą, kuris buvo naudojamas gyvenimui ar kaip pragyvenimo šaltinis; testamentinis įpėdinis naudojosi turtu ir palikėjui gyvam esant; įpėdinis, turintis teisę į privalomąją palikimo dalį, palikėjo turtu nesinaudojo ir palikėjui gyvam esant; privalomojo įpėdinio ir testamentinio įpėdinio turtinė padėtis panaši.

Minėtos nuostatos įtvirtinimas Rusijos Federacijos CK mūsų manymu yra reikalingas, kadangi teismai pagal Rusijos Federacijos CK 1149 str. nustato tik ar pretenduojantis į privalomąją palikimo dalį įpėdinis yra nepilnametis ar nedarbingas, netiriant, ar asmuo, prašantis

¹⁰⁰ Телюкина М.В. Наследственное право. Комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации. Москва: Дело, 2002. С. 103.

priteisti privalomąją palikimo dalį turi kilnojamo, nekilnojamo turto, pajamų, ar jis gali patenkinti savo materialinius poreikius iš jau esamo turto, ar reikalingas išlaikymo. Todėl rusų autoriai teigia, kad Rusijos Federacijos CK neįvedus minėtos nuostatos, leidžiančios teismams sumažinti ar atimti teisę į privalomąją palikimo dalį, susidarytų padėtis, kai privalomąją palikimo dalį gautų nors ir nedarbingi, tačiau patys galintys pasirūpinti savo išlaikymu asmenys.

Lietuvoje nei dabar galiojantis, nei 1964 m. CK nenumatė tokios teismo teisės. Šiuo metu galiojančio CK nuostatos nereikalauja konkretaus tokios teismo teisės įvardijimo, kadangi, kaip rodo teismų praktika, nenustačius išlaikymo reikalingumo fakto asmenims (pavyzdžiui asmuo turi pakankamai nekilnojamo turto, juo disponuodamas asmuo užtikrina savo materialinių poreikių ir interesų patenkinimą), jiems neskiriama teisė į privalomąją palikimo dalį, privalomoji palikimo dalis neskiriama ir asmenims, išvardintiems CK 5.6 str. 1 dalyje, kurie tyčiniiais, priešingais teisei veiksmais veikė prieš testatorių ar jo įpėdinius. Tačiau nuostata, suteikianti teismui teisę spręsti dėl privalomosios palikimo dalies dydžio, verta dėmesio. Šiuo metu privalomoji palikimo dalis sudaro 1/2 dalį palikimo, kurią įpėdinis gautų paveldėdamas pagal įstatymą. Ši dalis skiriama ir asmenims visai neturintiems turto, iš kurio būtų galima gauti pajamų, ir asmenims, kurie turi tam tikrą pragyvenimo šaltinį, manome, kad įvedus diferenciacijos taisyklę, galima būtų koreguoti skiriamos privalomosios palikimo dalies dydį priklausomai nuo turimo turto ir gaunamų pajamų. Manome, kad įstatymų leidėjas turėtų apsvarstyti galimybę įvesti pataisą CK, suteikiančią teisę teismui ne tik mažinti, bet ir padidinti privalomosios palikimo dalies dydį, atsižvelgiant į asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, turtinę padėtį.

Išnagrinėję privalomosios palikimo dalies skyrimo ypatumus galiojančiame, 1964 m. CK bei Rusijos Federacijos CK pastebime, kad privalomoji palikimo dalis sudaro tam tikrą dalį palikimo, kurią gauna asmenys, reikalingi išlaikymo. Tačiau atkreipę dėmesį į asmenis, kuriems suteikiama teisė į privalomąją palikimo dalį, tai yra palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (įtėviai), kuriems reikalingas išlaikymas, matome, kad tai asmenys, kurie buvo susiję su palikėju glaudžiais tarpusavio – šeimyniniais bei materialiniais ryšiais. Su palikėjo mirtimi baigiasi ir jo teikiama parama, išlaikymas. Todėl N.B.Deminos nuomone, vienkartinis turto, kaip privalomosios palikimo dalies skyrimas, neužtikrina tokių įpėdinių interesų. Pavyzdžiui, įpėdinio, kuriam reikalingas išlaikymas, paveldėta buto dalis neužtikrina jo tokių būtinų poreikių kaip maistas, rūbai, gydymas. Toks požiūris leidžia daryti išvadą, kad siekiant tinkamai užtikrinti asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, teises, būtų geriau privalomosios palikimo dalies kaip tam tikros turto dalies skyrimą pakeisti periodiškai gaunamomis išmokomis, kurias paveldėto

turto ribose mokėtų testamentiniai įpėdiniai¹⁰¹. Išmokų mokėjimas turėtų būti nutrauktas jei išnyktų aplinkybės, sąlygojusios privalomosios palikimo dalies skyrimą, pavyzdžiui sulaukus pilnametystės ir gaunant pakankamai lėšų savo poreikiams patenkinti. Išmokų dydis turėtų būti pakankamas, kad būtų patenkinti asmens, kuriam reikalingas išlaikymas, interesai, atsižvelgiant į jo individualias savybes ir poreikius.

Literatūros, nustatančios privalomosios palikimo dalies apskaičiavimo ir skyrimo tvarką, analizė parodė, kad tai vienas sudėtingiausių ir daugiausiai teisinio reglamentavimo problemų turintis klausimas. Privalomosios palikimo dalies, kaip asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, dydis priklauso nuo palikėjo įpėdinių skaičiaus, esamo paveldimo turto dydžio. Tačiau CK nereglamentuoja, kokiomis taisyklėmis vadovaujantis turi būti nustatoma paveldimo turto vertė. Nekilnojamojo turto vertei nustatyti turėtų būti pasitelkiama vidutinė rinkos vertė, tačiau kokiais kriterijais reikėtų vadovautis, pavyzdžiui, vertinant brangios paveikslų kolekcijos vertę? Kaip reikėtų vertinti situaciją, kai apskaičiavę privalomąją palikimo dalį turime atitinkamai sumažinti testamentinių įpėdinių paveldimo turto dydį, tačiau vienas iš jų yra taip pat reikalingas išlaikymo? Autorės nuomone, šie ir kiti klausimai reikalauja aiškios įstatymų leidėjo pozicijos, tačiau kol kas CK nenurodo kaip turėtų būti sprendžiami su privalomosios palikimo dalies apskaičiavimu susiję klausimai, o teismai dažniausiai tik nustato, turi asmuo teisę į privalomąją palikimą dalį, ar ne.

¹⁰¹ Н.Б. Демина. Обязательная доля как средство обеспечения прав родственников наследодателя // Нотариус. 2005, No. 4, С. 19.

4. UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS, REGLAMENTUOJANT PRIVALOMĄJĄ PALIKIMO DALĮ

Nustatę privalomosios palikimo dalies Lietuvos Respublikoje teisinio reglamentavimo ir praktikos probleminius aspektus, galime analizuoti ir lyginti užsienio šalių teisės normas, reglamentuojančias privalomosios palikimo dalies skyrimo ypatumus. Lyginamoji analizė išryškins Lietuvos teisinio reglamentavimo trūkumus, privalumus, bei leis pasinaudoti užsienio šalių, turinčių galias privalomosios palikimo dalies teisinio reglamentavimo tradicijas, patirtimi.

Artimiausios Lietuvos Respublikos kaimynės – **Latvijos Respublikos** CK privalomosios palikimo dalies nustatymo klausimui ir įpėdinių, pretenduojančių į šią dalį, teisėms nustatyti yra skirtas atskiras poskyris (422 – 426 str.). Jame nuodugniai aptariama privalomosios palikimo dalies skyrimo tvarka. Poskyrio pradžioje pabrėžiama, kad testatoriaus laisvės principas, leidžiantis laisvai disponuoti ir palikti turtą bet kuriam asmeniui yra suvaržytas privalomosios palikimo dalies ir įpėdinių, pretenduojančių į šią dalį, teisėmis. Šių įpėdinių kategorijai Latvijos Respublikos CK priskiria sutuoktinį ir žemutinės eilės giminaičius (vaikus, vaikaitis), nesant žemutinės eilės giminaičių, į privalomąją palikimo dalį pretenduoja artimiausi aukštesnės eilės giminaičiai¹⁰² (tėvai, seneliai). Vadinasi, bet kokiame atveju privalomoji palikimo dalis garantuojama sutuoktiniui, o tėvų teisė priklauso nuo to, ar yra palikėjo vaikų. Pagal Lietuvos Respublikos CK taip pat paveldi vaikai, sutuoktinis ir tėvai, tačiau jų teisė taip pat atsiranda nesant pirmos eilės įpėdinių – palikėjo vaikų.

Privalomoji palikimo dalis nustatoma apskaičiavus visus įpėdinius, galinčius į ją pretenduoti, įskaitant testamentu nušalintus nuo paveldėjimo įpėdinius, tačiau neskaitant asmenų, atsisakiusių nuo palikimo. Privalomoji palikimo dalis pagal Latvijos Respublikos CK 425 str. sudaro „pusę tos dalies, kurią įpėdinis gautų paveldėdamas pagal įstatymą“. Ši nuostata analogiška Lietuvos Respublikos CK 5.20 str. 1 dalyje įtvirtintai taisyklei. Nustatant privalomąją palikimo dalį atsižvelgiama į visą paveldimo turto sudėtį ir vertę, kuri buvo palikėjo mirties dieną. Nagrinėdami privalomosios palikimo dalies skyrimo ypatumus pagal Lietuvos Respublikos CK, minėjome, kad pasigedome tokio nuoseklaus išaiškinimo kaip Latvijos Respublikos CK, kokia turo vertė reikėtų vadovautis nustatant viso paveldimo turto masę. Manome, kad analogiška nuostata turėtų būti įtvirtinta ir mūsų CK. Latvijos Respublikos CK 425 str. nurodyta, kad privalomoji palikimo dalis apskaičiuojama iš viso paveldimo turto, atskaičiavus palikėjo skolas¹⁰³. Minėta nuostata Lietuvos teisės aktuose neįtvirtinta, tačiau išplaukia aiškinant privalomosios palikimo dalies paskirtį.

¹⁰² Latvijas Republikas civillikuma. <http://www.rdzmpk.lv/likums/cv2.htm>; prisijungimo laikas: 2007-09-24.

¹⁰³ Ten pat.

Išnagrinėję Latvijos Respublikos CK nuostatas, reglamentuojančias privalomąją palikimo dalį, galime teigti, kad įpėdinių, pretenduojančių į šią dalį, teisės detalios reglamentuotos ir tinkamai apsaugotos, kadangi be minėtų įpėdinių teisių, Latvijos Respublikos CK 426 str. draudžia privalomąją palikimo dalį suvaržyti nustatant ją gaunantiems asmenims sąlygas, draudimus, terminus, kurie apsunkintų privalomosios palikimo dalies gavimą bei įpėdinių teises. Esminis skirtumas Latvijos ir Lietuvos Respublikų CK normose, reglamentuojančiose privalomosios palikimo dalies skyrimą yra tai, kad Latvijos įstatymai nenumato sąlygų, kaip išlaikymo reikalingumas, kurioms esant įpėdiniai gauna privalomąją palikimo dalį. Ši teisė minėtiems Latvijos Respublikos įpėdiniams garantuojama visais atvejais, taip apsaugant šeimos narių teises.

Vokietijos Respublikos CK taip pat garantuoja teisę į privalomąją palikimo dalį tais atvejais, jei įpėdinių teisės neapsaugotos testamentu jiems skirta palikimo dalimi. Privalomaisiais įpėdiniais yra žemutinės eilės giminaičiai (vaikai, vaikaičiai), tėvai ir sutuoktinis. Kaip ir mūsų aptartose Lietuvos, Latvijos Respublikos ir Rusijos Federacijos taip ir Vokietijos CK 2303 str. nustatyta, kad „privalomoji palikimo dalis sudaro pusę tos dalies, kurią įpėdiniai gautų paveldėdami pagal įstatymą“. Be to 2305 str. garantuoja, kad „privalomųjų įpėdinių teisės bus apsaugotos ir tais atvejais, jei palikėjas testamentu jiems bus palikęs dalį palikimo, tačiau ta dalis nesudarys pusės paveldimo turto masės, kurią įpėdinis gautų paveldėdamas pagal įstatymą“. Minėtu atveju privalomasis įpėdinis gali reikalauti iš kartu paveldinčių įpėdinių tos palikimo dalies, kurios trūksta įstatymo garantuojamai privalomajai palikimo daliai¹⁰⁴.

Esminis skirtumas ir naujovė, lyginant su mūsų aptartų užsienio šalių ir Lietuvos Respublikos privalomosios palikimo dalies reglamentavimu yra ta, kad privalomoji palikimo dalis gali būti išreikalauta asmenų, turinčių teisę ją gauti, teisminiu keliu, per tris metus nuo to momento kai jie sužinojo apie palikimo atsiradimą ir apie egzistavimą testamentu, kuris susiaurina jų teises¹⁰⁵. Įpėdiniai, pretenduojantys į šią dalį, gali reikalauti iš testamentinių įpėdinių jiems įstatymo garantuojamos privalomosios palikimo dalies, kuri išreiškiama pinigine, jiems priklausančios dalies, išraiška.

Teisminis privalomosios palikimo dalies nustatymas išskiria Vokietiją iš mūsų aptartų valstybių, tačiau tokia įpėdinių teisių apsauga nustatyta ir kai kuriose kitose šalyse.

Įdomus ir vertas detalesnio nagrinėjimo anglosaksų teisės sistemai priklausančios **Anglijos** privalomosios palikimo dalies reglamentavimas. Anglijoje nei įstatymuose, nei teismų praktikoje nerasime tokio termino kaip privalomoji palikimo dalis. Palyginti neseniai Anglijos

¹⁰⁴ Bürgerliches Gesetzbuch Deutsche Demokratische Republik. http://www.bundesrecht.juris.de/bgb/_2305.htm; prisijungimo laikas: 2007-09-27.

¹⁰⁵ Н.Б. Демина. Обязательная доля как средство обеспечения прав родственников наследодателя // Нотариус. 2005, No. 4, С. 18.

įstatymuose buvo įtvirtintos priemonės apsaugančios palikėjo šeimos narių interesus. Dar iki 1938 m. testatorius galėjo savo šeimos narius nušalinti nuo palikimo neįvardindamas jų testamente ir palikdamas visą turtą svetimiems. Tik 1938 m. įstatymas suteikė teisę palikėjo tėvams, nepilnamečiams ir nedarbingiems palikėjo vaikams kreiptis į teismą ir prašyti priteisti jiems iš palikėjo palikto turto „protingo išlaikymo“, jei jis nebuvo jiems paskirtas testamentu¹⁰⁶. 1975 m. įstatymas suteikė teisę kreiptis į teismą ir prašyti „protingo išlaikymo“ priteisimo ir buvusiam palikėjo sutuoktiniui, jei jis nesukūrė kitos šeimos, visiems, tame tarpe dar negimusiems ir įvaikintiems palikėjo vaikams, bei išlaikytiniams.¹⁰⁷ Šiuo įstatymu teismui buvo suteikti nemaži įgaliojimai savo nuožiūra skirti išlaikymą ir nustatyti, kokia suma sudarytų „protingą išlaikymą“ konkrečiu atveju.

Vadinasi, Vokietijos Respublikoje ir Anglijoje privalomoji palikimo dalis yra skiriama teisminiu keliu. Be to, privalomosios palikimo dalies skyrimo forma ypatinga tuo, kad Anglijoje mokamos išmokos, o ne nustatoma palikimo dalis, kurią gauna įpėdiniai. Įdomumo dėlei galime paminėti, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose testatoriaus laisvės principas varžomas pergyvenusio sutuoktinio interesams apsaugoti. Daugelio valstijų (Kanzasas, Ajovos) įstatymais numatyta, kad pergyvenęs sutuoktinis gali pasirinkti vieną iš paveldėjimo būdų: pagal testamentą ar pagal įstatymą. Tokiu būdu sutuoktinis išvengia jam nepalankaus testamentą ir gali gauti „protingą išlaikymą“, kurią garantuoja įstatymas iš palikėjo turto, tam tikrą apibrėžtą laikotarpį¹⁰⁸. Taip yra saugomos sutuoktinių teisės anglosaksų teisės sistemoje, kurios, pasak lyginamoju apsektu vaikų ir pergyvenusių sutuoktinių paveldėjimo teisės nagrinėjusios B.Willenbacher, yra „saugomos labiau nei kontinentinės teisės sistemoje“.

Kalbėdami apie privalomosios palikimo dalies nustatymo ir skyrimo ypatumus minėjome, kad mūsų ir rusų autorės N.B.Deminos nuomone, periodinių išmokų mokėjimas asmenims, reikalingiems išlaikymo, geriau apsaugotų jų teises ir interesus, todėl manome, kad mūsų įstatymų leidėjai turėtų atkreipti dėmesį į Anglijos bei Jungtinių Amerikos Valstijų įstatymų nustatytą įpėdinių apsaugos mechanizmą.

Kalbėdami apie paveldėjimo pagal testamentą ir privalomosios palikimo dalies teisinio reglamentavimo raidą minėjome, kad XX a. pradžioje Lietuvos Užnemunėje galiojo Prancūzijos 1804 m. Napoleono civilinis kodeksas, todėl manome, kad turėtume išanalizuoti, kaip Prancūzijos teisinis reglamentavimas, nustatantis privalomosios palikimo dalies skyrimą, keitėsi ligi šių dienų ir kaip įpėdinių teisės saugomos giliais teisinio reglamentavimo tradicijas turinčios šalies įstatymais.

¹⁰⁶ Н.Б. Демина. Обязательная доля как средство обеспечения прав родственников наследодателя // Нотариус. 2005, No. 4, С. 18 - 19.

¹⁰⁷ Stephen Cretney. Family law in the 20th century. Oxford: A history, 2003. P. 515.

¹⁰⁸ Васильев Е.А., Зайцева В.В., Костин А.А. и др. / ред. Васильев Е.А. Гражданское и торговое право капиталистических государств. Москва: Международные отношения, 1993. С. 540.

Šiuo metu **Prancūzijoje** galiojančios paveldėjimą reglamentuojančios normos mažai kuo skiriasi nuo 1804 m. Napoleono civilinio kodekso. Prancūzijoje galioja nuo seno suformuluotas laisvos palikimo dalies principas, kurio esmė yra ta, kad viena testatorius turto dalis yra skirta įpėdinių turtinių interesų apsaugai garantuoti ir yra vadinama „rezervu“, o kita dalis – laisvoji, testatoriaus valia gali būti skiriama bet kuriems asmenims. „Rezervas“ skiriamas ne visiems palikėjo įpėdiniams, o tik artimiausiems – žemutinės (vaikams, vaikaičiams) ir aukštutinės (tėvams, seneliams) linijos giminaičiams.

Prancūzijos CK 913 str. numato, kad jei palikimo atsiradimo metu palikėjas turėtų tik vieną vaiką, jis galėtų palikti testamentu kitiems asmenims 1/2 palikimo dalį, vadinasi „rezervas“ vaikui sudarytą 1/2 palikimo dalį, jei turėtų du vaikus laisvoji dalis sudarytą 1/3 palikimo dalį ir jei palikėjas turėtų tris ir daugiau vaikų laisva dalis sudarytą tik 1/4 palikimo dalį¹⁰⁹. Privalomoji palikimo dalis („rezervas“) apskaičiuojama iš viso palikėjo turto atimant įstatymo numatytą laisvąją dalį. „Rezervas“ priklauso nuo vaikų skaičiaus, tačiau neskiriamas individualiai kiekvienam privalomajam įpėdiniui, o tik numatoma jo bendra masė, kuri vėliau dalijama priklausomai nuo įpėdinių skaičiaus. Šis reguliavimas sudaro prielaidas palikėjo vaikams į dalį palikimo, kuris padės patenkinti jų materialinius poreikius. Napoleono civilinis kodeksas nustatė analogiškas laisvo palikėjo turto dalis, vadinasi privalomosios palikimo dalies normos Prancūzijoje remiasi kelių šimtmečių patirtimi.

Jei palikėjas neturėjo žemutinės linijos giminaičių, teisę į rezervą turi aukštutinės eilės giminaičiai iš tėvo ar motinos pusės. Jiems privalomoji palikimo dalis sudarytą pusę palikėjo turto, kadangi esant aukštutinės linijos giminaičių laisvoji dalis pagal Prancūzijos CK 914 str. yra lygi 1/2 palikimo daliai (po 1/4 palikimo dalį kiekvienai linijai - 1/4 palikimo dalis tėvo pusės įpėdinių linijai ir 1/4 palikimo dalis motinos pusės įpėdiniams). Tuo atveju jei aukštutinės linijos giminaičiai liko tik iš vienos pusės, motinos ar tėvo, laisva dalis sudarys net 3/4 palikimo dalis¹¹⁰.

Prancūzijoje privalomosios palikimo dalies reglamentavimas ypatingas tuo, kad čia skiriant įpėdiniams priklausančią privalomąją palikimo dalį, atsižvelgiama į įpėdinių skaičių, ko pasigendame ir manome, būtų tikslinga įtvirtinti, Lietuvos teisiniame reglamentavime.

Išanalizavę kelių šalių privalomosios palikimo dalies teisinį reglamentavimą, galime padaryti išvadą, kad egzistuoja dvi esminės privalomosios palikimo dalies skyrimo tvarkos, tai yra:

- a) neteisminė (Lietuvos, Latvijos, Prancūzijos Respublika, Rusijos Federacija);
- b) teisminė (Vokietija, Anglija).

¹⁰⁹ Безбах В.В., Пучинский В.К. Гражданское и торговое право зарубежных стран. Москва: МЦФЭР, 2004. С. 655.

¹¹⁰ Ten pat.

Taip pat galime išskirti dvi privalomosios palikimo dalies gavimo formas.

- a) nustatyta palikimo dalis (Lietuvos, Latvijos, Vokietijos, Prancūzijos Respublika, Rusijos Federacija);
- b) nustatytos išmokos (Anglija, Jungtinės Amerikos Valstijos).

Užsienio šalių privalomosios palikimo dalies teisinis reglamentavimas įvairus, pasižymintis skirtingomis nustatymo ir gavimo formomis tačiau turintis ir daug panašumų, vienas iš svarbiausių yra privalomosios palikimo dalies, „rezervo“ ar „protingo išlaikymo“ paskirtis – palikėjo įpėdinių teisių apsauga. Tai, kad užsienio šalių privalomosios dalies teisinis reglamentavimas pasižymi įvairumu atkreipė dėmesį ir Europos komisija Žaliojoje knygoje „Paveldėjimai ir testamentai“. Joje pažymėta, kad visų valstybių narių teisinės sistemos saugo mirusiojo gimines, iš kurių šis būtų norėjęs atimti paveldėtojų teises¹¹¹. Tokia apsauga dažniausiai pasireiškia privalomosios palikimo dalies garantavimu įpėdiniams, kurių teisės nėra pakankamai apsaugotos, tačiau šis apsaugos mechanizmas nėra vienodai taikomas visoje Europos Sąjungoje.

Užsienio šalių normų, reglamentuojančių privalomąją palikimo dalį, analizė parodė, kad nėra vieningos ir visų interesus užtikrinančios asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, teisių apsaugos sistemos, tačiau pateikti pavyzdžiai rodo, kad Lietuvoje esančias teisinio reglamentavimo problemas galima išspręsti užsienio šalių patirtį pritaikius nacionalinėje teisėje.

¹¹¹ 2005 m. kovo 1 d. Europos komisijos Žalioji knyga. Paveldėjimai ir testamentai. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_1?=-49076&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas: 2007-10-23.

IŠVADOS

1. Privalomoji palikimo dalis – naujas paveldėjimo pagal testamentą institutas Lietuvoje. Teisės šaltinių, reglamentavusių paveldėjimo teisę, nuo XIII a. iki XX a. pradžios, analizė rodo, kad iki XX a. pradžios svarbiausias siekis, apribojant testatoriaus laisvės principą, buvo išsaugoti tėvonines žemes šeimos rankose ir taip garantuoti karinės tarnybos atlikimą. Tik XX a. pradžioje buvo pastebėta, kad mirus palikėjui, jo artimi žmonės savo darbu prisidėję prie šeimos gerovės kūrimo, gali likti be pragyvenimo šaltinio, jei testatorius juos nušalins nuo palikimo. Siekdami apsaugoti tokių asmenų turtinius interesus Napoleono CK ir Vokietijos civilinis teisinis XX a. pradžioje įtvirtino privalomosios palikimo dalies institutą Lietuvoje.

2. Paveldėjimo teisės principų ribojimo pagrindai rodo egzistuojant teisinę apsaugos sistemą, kuri užtikrina asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, teises ir, kad šio - tik XX a. pradžioje Lietuvoje atsiradusio instituto svarba paveldėjimo teisėje yra tokia didelė, kad riboja dar Romos paveldėjimo teisėje įtvirtintus principus.

3. Privalomosios palikimo dalies sampratos ir paskirties analizė rodo, kad privalomoji palikimo dalis – tai asmeninė, turinti tikslinę paskirtį asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, teisė, garantuojama Konstitucijos nuostatų, įpareigojančių valstybę saugoti ir globoti šeimą.

4. Lietuvoje privalomoji palikimo dalis, kaip įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, teisių apsaugos sistema, yra pakankamai naujas institutas, neturintis gilių taikymo tradicijų. Manome, kad galiojančio CK 5.20 str. nuostatos, reglamentuojančios privalomąją palikimo dalį, reikalauja naujos redakcijos, atsižvelgiant į sugyventinių, tėvų, įvaikių bei vaikų, gimusių po testatoriaus mirties teisinę padėtį, susijusią su privalomąja palikimo dalimi. Be to manome, kad „išlaikymo reikalingumo“ kriterijai, bei klausimas, kas, notaras ar teismas, sprendžia dėl privalomosios palikimo dalies skyrimo, turėtų būti reglamentuojami įstatyme. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo šiais klausimais formuojama praktika dar nėra pakankamai išsami.

5. Vienas sudėtingiausių klausimų, susijusių su privalomąja palikimo dalimi, yra įpėdiniams tenkančios privalomosios palikimo dalies skyrimo ir apskaičiavimo tvarka, kuri garantuoja asmenų, kuriems reikalingas išlaikymas, turtinius interesus. Teisinės literatūros ir teismų praktikos analizė parodė, kad teisinis reglamentavimas šiuo klausimu dar nėra išsamus, o teismų praktika besiformuoja. Įpėdinių teisių apsauga bei privalomosios palikimo dalies dydis priklauso nuo palikėjo turto dydžio, įpėdinių skaičiaus bei kitų aplinkybių, su kuriomis susiduriama konkrečiais atvejais.

6. Užsienio šalių privalomosios palikimo dalies reglamentavimo analizė išryškino Lietuvoje egzistuojančias privalomosios palikimo dalies teisinio reglamentavimo problemas, bei parodė, kad nagrinėtose šalyse nėra vieningos įpėdinių teisių apsaugos sistemos, tačiau aptartų

šalių normos gali parodyti, kaip su esamomis teisinio reglamentavimo problemomis galėtų susidoroti Lietuvos įstatymų leidėjas. Manome, kad Lietuvos CK trūksta Latvijos Respublikos CK esančio privalomosios palikimo dalies teisinio reglamentavimo išsamumo, kuriame nuodugniai aptiriamos įpėdinių teisės bei nurodoma, kokia paveldimo turto verte turėtume vadovautis apskaičiuojant privalomąją palikimo dalį. Vokietijos CK nustatyta, kad privalomoji palikimo dalis skiriama tik teisiniu keliu, manome, kad toks įstatyminis reglamentavimas Lietuvoje išspręstų klausimą, dėl to, kas turi nustatyti teisę į privalomąją palikimo dalį. Mūsų aptarta problema, kad nustatant privalomąją palikimo dalį Lietuvoje neatsižvelgiama į įpėdinių skaičių, Prancūzijos CK išspręsta nustatant privalomosios palikimo dalies dydį atsižvelgiant į įpėdinių skaičių. Šių šalių teisinio reglamentavimo pavyzdžiai galėtų būti pritaikomi nacionalinėje teisėje, atsižvelgiant į nacionalinės teisės sistemos ypatumus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 - 1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 - 2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19 - 138.
4. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios. 1969, Nr. 21 - 186.
5. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 83 - 2983.
6. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 95 - 4087.
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymas Nr. 193 „Dėl teisingumo ministro 2001 m. birželio 27 d. įsakymo Nr. 124 „Dėl pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką formos ir panešimo tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 68 - 3096.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gegužės 19 d. įsakymas Nr. 1R – 160 „dėl civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 37 - 1324.
9. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. kovo 28 d. įsakymas Nr. A1 – 89 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. A1 – 285 „Dėl darbingumo lygio nustatymo pereinamuoju laikotarpiu taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 126 - 4811.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 31 – 562.
11. Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos 2000 m. gegužės 5 d. sutartis „Dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 67 - 2022.
12. 2005 m. kovo 1 d. Europos komisijos Žalioji knyga. Paveldėjimai ir testamentai. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l1?49076&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas: 2007-10-23.
13. Latvijas Republikas civillikuma. <http://www.rdzmpk.lv/likums/cv2.htm>; prisijungimo laikas: 2007-09-24.
14. Bürgerliches Gesetzbuch Deutsche Demokratische Republik. http://www.bundesrecht.juris.de/bgb/_2305.htm; prisijungimo laikas: 2007-09-27.

15. Гражданский кодекс Российской Федерации.
http://www.garweb.ru/project/law/doc/10064072/10064072_001.htm; prisijungimo laikas: 2007-07-27.

Specialioji literatūra

16. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 31, 251, 253.
17. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija. Vilnius: Justitia, 2002. P. 382 - 383.
18. L.Anužytė. Lietuvos Metrika – šaltinis ikistatutinio laikotarpio testamentinio paveldėjimo reguliavimui tirti // *Lituanistica*. 1999, Nr. 3(39), P. 7.
19. Butkys Č. Suvalkijos civiliniai įstatymai. Kaunas: Spindulys, 1935. P. 21.
20. Biekšienė S. Paveldėjimo teisė. Vilnius: Mintis, 1968.
21. Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Vilnius: Justitia, 1998. P. 31, 49, 50.
22. A.Garmus, V.Gaivenis, A.Valiulis ir kt. / red. K.Jovaišas Paveldėjimo teisės klausimai // *Verslo ir komercinė teisė*. 2006, Nr. 4, P. 106, 130 - 131.
23. R. Gelumauskienė. Paveldėjimo institutas baltų paprotinės teisės šaltiniuose (XII – XIV a.) // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 11(89), P. 78, 81.
24. Jablonskis K. Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XIV a. pabaigos iki XVI a. vidurio. Vilniaus: Vaizdas, 1971. P. 41, 46.
25. Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. T.1. P. 53, 55.
26. Maksimaitis M. Civiliniai įstatymai Lietuvos teritorijoje pirmojoje XX amžiaus pusėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001. P. 2, 203.
27. Maksimaitis M., Vansevičius S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius: Justitia, 1997. P. 268.
28. Mockevičius R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2000. P. 448.
29. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999. P. 193.
30. Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. / red. Pakalniškis V. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. T. 2. P. 165, 183, 185, 170 – 171, 199 - 203.
31. Skirius J., Šapoka G. Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos. Straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 273.
32. Šalkauskis K. Civiliniai įstatymai (X tomo I dalis). Kaunas: Raidės, 1933. P. 238, 243, 270.

33. Teisingumo ministerijos leidinys. Vokiečių imperijos civilinis kodeksas. Kaunas: Raidės, 1927. P. 455 - 462.
34. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 123.
35. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. Pirmasis Lietuvos statutas (1529 m.). Vilnius: Vaga, 2001. P. 123 – 129.
36. Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai. Vilnius: Mintis, 1981. P. 72.
37. S.Vansevičius. Paveldėjimo teisė pagal Lietuvoje galiojusius (1919 – 1940 m.) Rusijos imperijos civilinius įstatymus // Teisė. 1998, Nr. 32, P. 134 – 151.
38. S.Vansevičius. Paveldėjimo teisė autonominiame Klaipėdos krašte pagal galiojusį Vokietijos civilinį kodeksą // Teisė. 2001, Nr. 40, P. 124.
39. A.Vileita. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (2) // Justitia. 2003, Nr. 3-4 (45-46), P. 29.
40. Vosylius J. Lotyniški posakiai ir sentencijos. Vilnius: Mokslas, 1981. P. 66.
41. Cretney S. Family law in the 20 th century. Oxford: A history, 2003. P. 515.
42. Безбах В.В., Пучинский В.К. Гражданское и торговое право зарубежных стран. Москва: МЦФЭР, 2004. С. 655.
43. Борисов А.Б. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Части первой, части второй, части третьей. Москва: Книжный мир, 2003. С. 1026, 1028.
44. Васильев Е.А., Зайцева В.В., Костин А.А. и др. / ред. Васильев Е.А. Гражданское и торговое право капиталистических государств. Москва: Международные отношения, 1993. С. 540.
45. И.Н. Гвоздева. Вопросы наследования // Бюллетень нотариальной практики. 2004, Но. 4, С. 41.
46. Н.Б. Демина. Обязательная доля как средство обеспечения прав родственников наследодателя // Нотариус. 2005, Но. 4, С. 18, 19, 21.
47. Ляпунов С.Г. Наследование. Москва: Экзамен, 2003. С. 65.
48. Сергеева А.П., Толстой Ю.К. Гражданское право. Москва: Проспект, 2000. Т. 3. С. 548, 551 - 552.
49. Телюкина М.В. Наследственное право. Комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации. Москва: Дело, 2002. С. 96 – 97, 102 - 104.
50. Prižgintienė J. Privalomoji palikimo dalis. 2006 m. lapkričio 17 d. Notarų rūmų organizuotos konferencijos „Paveldėjimo teisė. Teorija ir praktika“ medžiaga. (Nepublikuota).

Teismų praktika

51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio kodekso bei Civilinio proceso kodekso normų taikymo“ Nr. A3 – 58 // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. 2002, Nr. 17, P. 454 – 455.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso normų taikymo“ Nr. A3 – 122 // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. 2004, Nr. 22, P. 376.
53. Lietuvos Aukščiausiojo teismo civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2000 m. sausio 11 d. nutartis V.Rasiulytė v. A.Rasiulis, Nr. 3K-7-16/2000, kategorija 13.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje I.Bajarūnienė v. D.Neuronienė, Nr. 3K-3-35/2005, kategorija 34.4.3.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje J.Kazanavičiūtė v. Jonavos rajono civilinės metrikacijos skyrius, Nr. 3K-7-430/2001, kategorija 108.3.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje R.Rožienė v. A.Rožis, Nr. 3K-7-563/2005, kategorijos 75.2; 75.6.2; 75.8.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje A.Slaboševičius v. R.Jarutytė, Nr. 3K-3-107/2005, kategorija 75.2.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje S.R. v. O.A., V.A., L.A., Nr. 3K-3-571/2006, kategorijos 21.4.2.3; 24.4; 30.2; 34.4.3; 34.4.8; 34.5; 95.3.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje P.Rekus v. J.Rekus, Nr. 3K – 3 – 911/2003, kategorijos 30.3; 30.4.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje E.Janutienė v. E.Jasudas, Nr. 3K-3-323/2005, kategorija 34.4.3.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje A.Marcinkevičius v. Palangos miesto notarų biuras, Nr. 3K-3-847/2003, kategorija 109.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje K.Alaburda v. I.Tumalavičienė, Nr. 3K-3-460/1999.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje A.Simutis v. V.Zubaitė, Nr. 3K-3-239/2001, kategorija 30.4.

64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje V.J.Bražinskas v. A.Bražinskas, Nr. 3K-3-1403/2002, kategorija 30.4.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje J.Laumakis v. B.Radiunienė, Nr. 3K-3-39/2002, kategorijos 30.4; 30.7.
66. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje B.Mažeikienė v. J.Grikinytė, Nr. 2A-174/2006, kategorijos 34.4.3; 34.5.
67. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje H.Petrauskaitė v. D.Atkočiūnaitė ir A.Žentelis, Nr. 2A-501/2007, kategorijos 34.4.3; 102.5; 121.15; 121.18; 121. 21.
68. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje N.Janilionienė v. notarė G.Šiško, Nr. 2S – 28 – 52/2007, kategorijos 34.4.3; 128.12; 122.4.
69. Vilniaus miesto 2 – ojo apylinkės teismo 2006 m. lapkričio 22 d. sprendimas civilinėje byloje S.Kiseliovienė v. Vilniaus miesto 5-ojo notarų biuro notarė V.Tinfavičienė, J.A.Vilkinis, Nr. 2-353-726/2006, kategorijos 34.4.3; 102.5.

Internetiniai puslapiai

70. B.Willenbacher. Individualism and traditionalism in inheritance Law Germany, France, England and the United States // Journal of Family History. 2003. Vol. 28. // <http://web.ebscohost.com>; prisijungimo laikas: 2006-11-17.
71. Т.К.Крайнова. Обязательная доля в наследстве и проблемы, связанные с ее выделением. http://www.notariat.ru/bulletinarhiv/press_1031_23.aspx; prisijungimo laikas: 2006-12-16.

SANTRAUKA

Santraukoje aptarsime magistro baigiamajame darbe - „Teisės į privalomąją palikimo dalį teisinio reglamentavimo ir praktikos probleminiai aspektai“, nagrinėtus klausimus ir priimtas išvadas.

Šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjamas paveldėjimo pagal testamentą institutas – privalomoji palikimo dalis, daugiausiai dėmesio skiriant privalomosios palikimo dalies teisinio reglamentavimo ir praktikos probleminiams aspektams, bei galimiems jų sprendimo būdams.

Privalomosios palikimo dalies kaip testatoriaus šeimos narių apsaugos sistemos samprata Lietuvoje įsigaliojo tik XX a. pradžioje. Analizuojant šio instituto kilmę, autorė apžvelgia XIII – XIX a. Lietuvos teisės šaltinius.

Lietuvos civilinė doktrina šia tema mažai domėjosi - tai lemia temos aktualumą. Darbe aptariami teisinėje literatūroje nepakankamai analizuoti, tačiau teismų praktikoje dažnai pasitaikantys ir įvairiai traktuojami teisės į privalomąją palikimo dalį nustatymo ir skyrimo atvejai. Apžvelgiama įpėdinių, kuriems reikalingas išlaikymas, apsaugos srityje susiformavusi teismų praktika, iškeliamos pagrindinės problemos. Apžvelgiama užsienio šalių reglamentacija, ieškant priimtino iškeltų problemų sprendimo būdo.

Analizuodama probleminius aspektus autorė suformuoja privalomosios palikimo dalies sampratą bei atskleidžia šio instituto paskirtį. Atskleidžiamas privalomosios palikimo dalies ir paveldėjimo teisės principų santykis.

SUMMARY

The present Master's thesis studies the institution of succession under a will - a compulsory portion of succession, the emphasis was laid on legal regulation of the compulsory portion of succession and problematic aspects of the practice as well as possible ways of settlement thereof.

The compulsory portion of succession as a conception for family members protection system came into force in Lithuania only in the 20 th cent. The author reviews Lithuanian legal sources of the 13 th - 19 th cent. to analyse the origin of the institution.

The Lithuanian civil doctrine was not much concerned with the subject - this determines actuality of the subject. The thesis studies some cases of establishment and appointment of the right to the compulsory portion of succession that were not analysed in the legal literature sufficiently but that often occur in the judicial practice and are differently treated. The judicial practice that is formed in the field of protection of compulsory successors is reviewed, the main problems are raised. Regulation of the foreign countries is reviewed while looking for an acceptable way of settlement of the problems raised.

Through analysing of problematic aspects, the author forms the conception of the compulsory portion of succession and reveals the purpose of the institution. The relation between the compulsory portion of succession and succession law principles is being revealed.